

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Odsjek za arheologiju

Samila Hrustemović

Stećci Vareša

(završni magistarski rad)

Mentor: Doc.dr. Edin Bujak

Sarajevo, 2023

SADRŽAJ:

1. UVOD	3
2. Historijat istraživanja stećaka.....	5
3. Analiza nekropola općine Vareš – rezultati revizije terena.....	11
3.1 Vareš.....	12
4. Topografija nekropola	14
4.1 Budoželje.....	14
4.2 Blaža.....	17
4.3 Brgule	18
4.4 Dabravine	21
4.5 Daštansko	22
4.6 Kokošćići.....	23
4.8 Mižnovići	23
4.9 Očevija	24
4.10 Ostrlja	25
4.11 Pajtov Han	25
4.12 Planinica	26
4.13 Ponikva.....	27
4.14 Ravne.....	27
4.15 Striježevo.....	30
4.16 Stupni Do.....	36
4.17 Vareš Majdan	37
4.18 Zabrezje	38
4.19 Zvijezda.....	38
5. Opće odlike nekropola	42
5.1 Oblici stećaka na prostoru Vareša	43
5.2 Ukrasni motivi.....	46
5.2.1 Bordure.....	47
5.2.2 Astralni motivi.....	47
5.2.3 Križ.....	48
5.2.4 Biljni motivi	48
5.2.5 Oružje	49

5.2.6 Simboli zanimanja.....	50
5.2.7 Predstave žvotinja	50
5.2.8 Predstave ljudi	50
6. ZAKLJUČAK	52
7. LITERATURA.....	54
7.1 Bibliografija	54
7.2 Elektronski izvori	56
8. PRILOZI.....	57
9. KATALOG.....	70
10. SAŽETAK.....	112
11. Biografija.....	114

1.UVOD

Ćiro Truhelka je jednom napisao *Bosnom i Hercegovinom ne ćeš ni dva tri sata proći, a da se ne namjeriš na jedan takav spomenik, ili na cijelu hrpu tih gorostasnih biljega, koje je nekoč u davnini narod istesao od stanca kamena, te ih primitivnim tehničkim pomagalicama, a silnom mukom dovukao na vrh koje humke, da ih ondje postavi na grob svojih pokojnika, kojima bi time ostavio stalan spomenik.*¹

Period na koji se odnosi ovaj magistarski rad je srednjovjekovna arheologija, s tematskim naglaskom na srednjovjekovne nekropole općine Vareš. Osim formalne analize nekropola, ovim se radom nastojalo doprinijeti i razumijevanju prostornog razmještaja nekropola na različitim mjestima. U radu su izneseni podaci o trenutnom stanju nekropola koje nije zadovoljavajuće.

U toku pisanja rada korištena je sljedeća metodologija:

1. Obavljen je detaljni pregled većeg dijela terena općine Vareš s ciljem izbjegavanja propusta pri utvrđivanju stanja stećaka, brojnosti;
2. Obilazak terena je realiziran samostalno ili uz pomoć lokalnog stanovništva - metodom intervjua;
3. Nekropole su fotografisane kao i svaki stećak pojedinačno;
4. Za sve stećke uzete su dimenzije, radi kasnijih analogija sa drugim nekropolama iste općine ili drugih;
5. Većina motiva obilježena je kredom kako bi se bolje raspoznavali;
6. Na terenu (koji je pokriven gps signalom) korištena je platforma <https://platforma.nekropola.ba/dashboard/register/necropolas> kako bi se trajno sačuvale koordinate na kojima se nalaze nekropole;
7. Za utvrđivanje orijentacije stećaka korišten je kompas;

¹ Truhelka, 1891, 386.

Termin *stećak* koji će u radu biti više puta spomenut, odnosi se na nadgrobni spomenik karakterističan za razdoblje razvijenog i kasnog srednjeg vijeka. Iako u literaturi nailazimo na različitu terminologiju, definicija pojma poprilično je ujednačena kod svih autora.

U radu će prije svega biti predstavljen historijat istraživanja stećaka uopće, zatim revizija istraživanja nekropola, topografija sa detaljnim opisom svake nekropole uz opće odlike stećaka.

Literatura korištena u najvećoj mjeri za pisanje bazirana je na radovima prije svega Šefika Bešlića, *Kataloško-topografski pregled stećaka*, zatim *Stećci - kultura i umjetnost* iz 1971. godine kada je autor objedinio sva do tada proučavanja stećaka na području njihovog rasprostiranja. Pored toga korišten je i rad Marian Wenzel *Ukrasni motivi na stećcima* iz 1965. godine.

Izuzetno je važan rad Alojza Benca pod naslovom *Stećci* te Nade Miletić pod istoimenim nazivom i brojnih drugih naučnika. Bitan je i rad Edina Bujaka *Kameno blago stare bosanske države* iz perioda savremene historiografije u kojem su na jednom mjestu obuhvaćena sva istraživanja stećaka kako ranije spomenutih naučnika tako i novija istraživanja samog autora.

2. Historijat istraživanja stećaka

Smatra se da iz vremena klesanja i postavljanja srednjovjekovnih spomenika stećaka ne postoje tipični podaci ili pisani izvori koji govore o njima.² Osim onih natpisa koji su uklesani na samim stećcima, drugih podataka nema. Istraživački rad o stećcima općenito može se pratiti u četiri perioda.³ Prvi period predstavljao je vrijeme od XVI stoljeća, kada se stećci prvi put spominju, pa sve do 1875. godine.

U ovom prvom periodu, odnosno najstarijem periodu spomena stećaka najveći doprinos dao je Slovenac Benedikt Kuripešić, koji je kao član poslanstva austrijskog cara Ferdinanda I putovao u Carigrad preko Bosne. Poslanstvo je naišlo na selo Lađevine kod Rogatice, gdje se nalazi nekropola vrlo velikih i lijepih klesanih stećaka.⁴

Tom prilikom Kuripešić je zapazio i dva stećka sa natpisima, koje je pokušao pročitati i transkribirati, što će se kasnije pokazati uglavnom netačnim.⁵ Nakon Benedikta Kuripešića, uslijedio je period manjeg, gotovo nikakvog interesovanja o stećcima koji je trajao skoro čitavo stoljeće.⁶ Posebno je iznenađujuće nezainteresovanje za stećke od strane franjevačkih hroničara.⁷

Do novih saznanja došlo se dva stoljeća kasnije, tačnije sredinom XVIII stoljeća kada nastaju najstariji podaci regionalnih ali i domaćih istraživača, putopisaca i historičara amatera, kao i franjevac koji su se posebno zanimali za stećke Dalmacije i Hercegovine.

Pažnja se posvećuje natpisima sa stećaka iz Travnika i okoline, a piše se i o stećcima Hercegovine, kada nastaje i prvi topografski prikaz stećaka.⁸ Može se reći da u vremenu

²Bujak, 2018, 21.

³Bešlagić, 1982, 11.

⁴Niškanović, 2001, 29-30.

⁵ Bujak, 2018, 21.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ Bešlagić, 1982, 13.

najstarijeg perioda izučavanja stećaka nije bilo nikakvog organizovanog pristupa, stećci su bili uglavnom slučajni ili sporedni predmet istraživača.

U sklopu govora o stećcima u XVIII stoljeću važno je spomenuti i zabilješke sir Arthura J. Evansa – poznatog arheologa koji je slavu stekao otkrićem palače u Knososu na Kreti.⁹ Njegova interesovanja za stećcima predstavljena su u putopisu *Kroz Bosnu i Hercegovinu pješke tokom pobune avgusta i septembra 1875*. Autor je u svom izvještaju iz 1875. godine opisao snažan dojam kojeg su po njemu ostavili stećci, nazivajući ih *misterioznim kamenjem*, čiju pripadnost je teško odrediti, *kod seljaka iz okoline poznati su jednostavno kao staro kamenje*.¹⁰

U drugom periodu istraživanja, tj. austrougarskom, stećcima je posvećeno više pažnje nego u prethodnom periodu. Može se kazati da uključenjem Bosne i Hercegovine u okvire Austro-Ugarske monarhije nastaju radovi čiji je osnovni značaj skrenuti pažnju na spomenike koje je potrebno zaštititi. Na taj način krajem XVIII i početkom XIX stoljeća u svijet prodiru vijesti o postojanju jedne orginalne umjetnosti iz Bosne i Hercegovine i Dalmacije.¹¹

*Od uspostave Muzejskog društva Bosne i Hercegovine 1884.godine*¹² te *Osnivanjem Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888. godine*,¹³ stećci su postali predmet multidisciplinarnih istraživanja. Godine 1889. pokrenut je najznačajniji bosanskohercegovački naučni časopis Glasnik Zemaljskog muzeja BiH, te od tada slijedi objavljivanje svih istraživanja u jednom naučnom časopisu. U ovom periodu istraživanjem stećaka bave se Vaclav Radimsky, Ćiro Truhelka, Franjo Fiala, Mihovil Mandić te Kosta Hormann.¹⁴

U ovom periodu najveći doprinos izučavanju stećaka dao je pionir bosanskohercegovačke arheologije Ćiro Truhelka, *jedan od najzaslužnijih za stvaranje i razvijanje Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*.¹⁵ Godine 1891. Ćiro Truhelka je članku objavljenom u Glasniku Zemaljskog muzeja među prvima predstavio informacije o stećcima, nazivajući ih *bosanskim mramorovima*.¹⁶

⁹ Bujak, 2018, 24.

¹⁰ Isto.

¹¹ Benac, 1967, 5.

¹² Lovrenović, 2009, 11.

¹³ Bujak, 2018, 29.

¹⁴ Bujak, 2018, 29.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Truhelka, 1891, 369.

Treći period u kojem se stećcima posvećivalo vrlo malo pažnje, vezuje se za razdoblje između 1918. i 1945. godine odnosno period između dva svjetska rata. Istraživači su se uglavnom bavili Zemaljskim muzejem i njegovim časopisom.¹⁷ Može se reći da su stećci u periodu između dva svjetska rata bili predmet ličnog interesovanja, odnosno, organizovanog i sistematskog rada nije bilo.¹⁸

Četvrti posljednji period veže se za istraživanja nakon Drugog svjetskog rata pa sve do danas. Oslanjajući se na prethodni period, dopunjavajući njihove spoznaje, istovremeno ih i korigirajući jedna je generacija izuzetno plodnih znanstvenika, među ostalim Alojz Benac, Drago Vidović, Dimitrije Sergejevski, Marko Vego, Đuro Basler, Marian Wenzel, Šefik Bešlagić, Pavao Anđelić i Nada Miletić.¹⁹

Najpoznatiji bosanskohercegovački arheolog Alojz Benac, za svog života bavio se istraživanjem stećaka na širem području a posebno se bavio stećcima Radimlje, Olova te Širokog Brijega.²⁰ Alojz Benac je u radu *Stećci* iz 1967. godine na jednom mjestu objedinio do tada poznata istraživanja stećaka. U prvom dijelu Benac je iznio opće informacije o istraživanju, zatim je govorio o oblicima, ukrasima i natpisima, umjetničkim školama²¹ čija djela se mogu povezati i sa općinom Vareš. U drugom dijelu objavio je i fotografije stećaka koje je napravila Marian Wenzel.²²

Kada je riječ o umjetničkom bogatstvu ornamentalnih motiva na stećcima potrebno je spomenuti Marian Wenzel, koja ih je u najširem obimu prezentirala u djelu *Ukrasni motivi na stećcima* iz 1965. godine. Wenzel je izučavanjem dala mnogo novih saznanja, koja su u djelu prvi put sistematski objavljena.²³ Fokus rada bio je usmjeren ka predstavljanju jednostavnih do složenijih motiva i njihovim uvrštavanjem u karte kako bi se pratila geografska rasprostranjenost istih.²⁴

¹⁷ Bujak, 2018, 31.

¹⁸ Bešlagić, 1982, 17.

¹⁹ Lovrenović, 2009, 11.

²⁰ Bujak, 2018, 33.

²¹ Benac, 1967, 5-24.

²² Benac, 1967, 24-60.

²³ Wenzel, 1965, 11.

²⁴ Isto.

Karta 1. Pregled nekropola Centralne Bosne (Izvor: Š.Bešlagić, 1971, 131.)

Najveći domet u proučavanju stećaka predstavljaju podaci Šefika Bešliagića, koji je čitav svoj naučni opus posvetio izučavanju bosanskog znamenja. Koliki je njegov značaj u istraživanju, prepoznao je i Dubravko Lovrenović koji mu je posvetio knjigu *Uspomeni na Šefika Bešliagića (1908.-1990.), dobrog Bošnjantina srednjovjekovnih bosanskih i humskih nekropola stećaka, čovjeka posvećenog znanstvenoj istini*.²⁵ Godine 2014. održan je prvi Međunarodni naučni skup o stećcima u Sarajevu koji je bio posvećen naučnom doprinosu Šefika Bešliagića.²⁶

Šefik Bešliagić je prvi istraživač koji je izvršio popis nekropola na području općine Vareš.²⁷ U djelu objavljenom 1967.godine *Stećci centralne Bosne*, govori o nekoliko nekropola s područja općine Vareš.²⁸ Nešto kasnije je zabilježio postojanje 18 nekropola stećaka koje je su dio kataloško-topografskog pregleda²⁹(Karta 1.). U drugom djelu *Stećci – kultura i umjetnost*, Bešliagić je analizirao do tada sva poznata saznanja o stećcima te se uzgred dotakao i nekropola koji će u daljnjem tekstu biti obrađivani a naslov su ovog diplomskog rada.

Za općinu Vareš od značaja su istraživanja *Udruženja za očuvanje tradicije Bošnjaka Šejh Hajdar-dedo Karić* koja su objavljena u sklopu turističkog kataloga pod nazivom *Vareški stećci* iz 2010. godine. U katalogu su izneseni rezultati terenskog obilaska nekropola, opisujući brojno stanje, stanje očuvanosti te odlike – veličinu, oblike i ukrase. U katalogu se spominje oko 500 stećaka.³⁰

Uz sve rečeno posebno važno je spomenuti naučnu enciklopediju *Stećkopedija -Kameno blago bosanske države* objavljenu 2018. godine u kojoj su na jednom mjestu obuhvaćena sva do tada istraživanja *kamenih spavača*.³¹ Pod naslovom *Izbori nekropola* Edin Bujak je opisao i fotografski prikazao najreprezentativnije nekropole Bosne i Hercegovine,³² spominjući i dvije nekropole sa područja općine Vareš.³³

²⁵ Lovrenović, 2009, 4.

²⁶ Vučić, 2018, 40.

²⁷ Miletić, 1988, 15-27.

²⁸ Bešliagić, 1967, 24-27.

²⁹ Bešliagić, 1971, 151.

³⁰ Muftić, et al. 2010, 2.

³¹ Mehmedalija Mak Dizdar bosanskohercegovački je pjesnik poznat po zbirci pjesama *Kameni spavač*, prvi put publicirane 1966. godine. Dizdar je inspiraciju za svoje pjesme pronalazio upravo u stećcima, alegorijski ih nazivajući *kamenim spavačima*.

³² Bujak, 2018, 325-731.

³³ Bujak, 2018, 401-405.

Da bi podaci o stećcima sa različitih područja bili sačuvani na jednom mjestu u februaru 2020. godine predstavljena je platforma *Nekropola.ba* čiji inicijator je E.Bujak zajedno sa Institutom za arheologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Danas na platformi se nalazi 597 nekropola i 16421 stećaka.³⁴

³⁴ <https://platforma.nekropola.ba/dashboard/statistics> (Pristupljeno: 10.01.2023.)

3. Analiza nekropola općine Vareš – rezultati revizije terena

Nekropola (lat.necros-mrtvac, lat.polis-grad) je termin koji se koristi kada se govori o antičkim i srednjovjekovnim grobljima. Područje Bosne i Hercegovine i pogranični dijelovi Hrvatske, Srbije i Crne Gore bogati su srednjovjekovnim nekropolama. Rekognosciranje i analiziranje terena dalo je različite podatke o oblicima, reljefnim motivima i njihovom razmještanju na spomenutom prostoru.

O nekropolama predmetnog područja nalazimo kod Š.Bešlagića, M.Wenzel, Vejsila Čurčića, čiji je doprinos enorman u cjelokupnom istraživanju stećaka uopćeno, dok su nekropole općine Vareš obrađene djelimično i to samo u deskriptivnom smislu. Autori su uglavnom prikupljali podatke o broju, oblicima, reljefnim motivima, dajući nam jako vrijedne sinteze, ali ne i posve tačne i potpune.

Međutim, istraživač Edin Bujak te udruženje za očuvanje tradicije Bošnjaka *Šejh Hajdar –dedo Karić iz Vareša*, detaljnije su se pozabavili nekropolama koje su predmet ovog rada, iznoseći manje-više tačnu situaciju na terenu. Da se istraživanjem stećaka bave i ljudi čija je ljubav prema stećcima preokupirala njihovo slobodno vrijeme o tome jasno svjedoči i rad Ćamila Omerhodžića, koji je predstavljen i u knjizi *Mramorje Breze i Vareša* objavljene 2022.godine.

Teren navedenog prostora revidiran je u svrhu izrade magistarskog rada s ciljem korigiranja propusta u stručnoj literaturi i evidentiranja novih nezabilježenih ili novih uništenih nekropola djelovanjem ljudskim ili prirodnim faktorom, u slučaju stećaka općine Vareš dominantno je utonuće stećaka kao prirodna pojava.

U odnosu na geografski prostor nekropola općine Vareš, primjetan je smještaj u blizini prahistorijskih gradina, antičkih komunikacija, groblja, rijeka i plodnih polja te planinskih uzvišenja. U većini slučajeva, ispoštovan je standardni raspored stećaka istok-zapad, uz izvjesna odstupanja, što se može razumjeti kao razlog nepostojanja crkve u blizini nekropola, koja bi služila kao orijentir. Čest je slučaj da se na nekropoli izdvaja sljemenjak veličinom ili

specifičnim ukrasom³⁵ križa, koji još može biti prikazan zajedno sa motivom spirale i bordure što se može smatrati posebnim statusom ili ugledom kojeg je pokojnik uživao u zajednici.

U okviru Zeničko-dobojskog kantona, zaključeno je kako po brojnosti stećaka prednjači općina Olovo³⁶, nakon toga sa sigurnošću se može smjestiti općina Vareš sa preko trideset nekropola (Karta 2.) i sa više od 500 stećaka.³⁷ Običaj prilaganja darova u grobovima, kako se smatralo potisnut je u srednjem vijeku, da bi se arheološkim iskopavanjima potvrdilo suprotno.³⁸ Ispod mnogih stećaka pronađeni su vrijedni predmeti,³⁹ nažalost do sada niti jedna nekropola stećaka općine Vareš nije arheološki istražena, niti je poznat slučaj pljačke grobova ispod stećaka.

Arheološka iskopavanja te osteološka analiza dala bi sigurno interesantne rezultate o pokojnicima ispod stećaka, čime bi se došlo do važnih saznanja što bi kod stanovnika općine Vareš povećalo svijest o zaštiti ovih nadgrobničkih spomenika.

3.1 Vareš

Općina Vareš danas je u sastavu Zeničko-dobojskog kantona. Graniči sa općinama Breza, Visoko, Kakanj, Olovo, Zavidovići i Ilijaš. Granica sa općinom Ilijaš je ujedno i granica sa Sarajevskim kantonom. Vareška se općina uglavnom nalazi na nadmorskoj visini preko 800 m.⁴⁰ Međutim, ono što je Varešu uzela geografija dala mu je geologija. Osim bogatih vodotoka i šuma, utroba vareškog kraja obiluje najbogatijim nalazištima željezne rude. Rudonosni slojevi identifikovani su u dva dominantna pravca od Crne Rijeke preko Brgula sve do Borovice pa prema Zenici, dok je drugi pravac od Crne Rijeke prema Olovu.⁴¹

O naseljenosti ovog područja u prošlosti svjedoče pećina Ponikva⁴², brončanodobna ostava Brgule⁴³, prahistorijska gradina i kasnoantička bazilika Dabravina.⁴⁴ U antičko doba, navedeno

³⁵ Bujak, 2018, 202.

³⁶ Bujak, 2018, 48.

³⁷ Bujak, 2018, 405.

³⁸ Bujak, 2018, 205.

³⁹ Bujak, 2018, 293-324.

⁴⁰ Operta, 2016, 16.

⁴¹ Ivanković, 2019, 11-12.

⁴² Mulaomerović, 2009, 44.

⁴³ Čović, 1979, 43-53.

⁴⁴ http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2406 (Pristupljeno: 01.09.2022.)

područje pripadalo je oblasti plemena Dezitijata, a sjedište se nalazilo u Brezi.⁴⁵ Iz doline rijeke Bosne do Vareša vodila je antička cesta *Bistue Nova – Stanceli*.⁴⁶

Naime, kroz cijeli srednji vijek ime Vareš nigdje se ne spominje, jer je u to vrijeme akcenat bio preusmjeren na vareški kraj u kojem se kopala ruda.⁴⁷ U doba Konstantina VII Porfirogeneta kada se Bosna prvi put spominje,⁴⁸ Bosnu čini usko porječje gornje Bosne s krajevima željezne proizvodnje oko Kreševa i Fojnice i na sjever do Krivaje, čemu u cjelosti pripada i vareški kraj.⁴⁹

Srednjovjekovni centar rudarstva nalazio se u selu Dubošćici koja se u historijskim izvorima prvi put javlja 1393.godine.⁵⁰ Jurisdikcijski rudnosna mjesta pripadala su dvjema župama – Trstivnici⁵¹ i Vidogošći.⁵² Politički centar župe Vidogošće do XIII stoljeća nalazio se u dolini rijeke Stavnje, u toku XIV stoljeća premješten je u porječje rijeke Misoče, na utvrđeni grad Dubrovnik.⁵³

U tom periodu je na području srednje Bosne podignuto dvadesetak utvrđenih gradova, što je predstavljalo pravu urbanizaciju srednjovjekovne Bosne.⁵⁴ Nekadašnji najvažniji utvrđeni grad Bobovac u kojem se čuvala kraljevska kruna teritorijalno pripada općini Vareš. Godine 1430. pa sve do pada 1463. godine Bobovac je igrao presudnu ulogu u historiji srednjovjekovne Bosne.⁵⁵ Obzirom da su predmet izučavanja ovog rada stećci, važno je spomenuti da nije evidentiran nijedan stećak u samom gradu Varešu, što upravo može potvrditi da grad nije bio naseljen u vrijeme srednjeg vijeka, nego je koncentracija stanovništva uglavnom bila na rudonosnim mjestima.

⁴⁵ Bojanovski, 1974, 183.

⁴⁶ Škarić, 1923, 81-82.

⁴⁷ Ivanković, 2019, 67-68.

⁴⁸ Bujak, 2018, 11.

⁴⁹ Ivanković, 2019, 29.

⁵⁰ Bujak, 2018, 405.

⁵¹ Anđelić, 1973, 67.

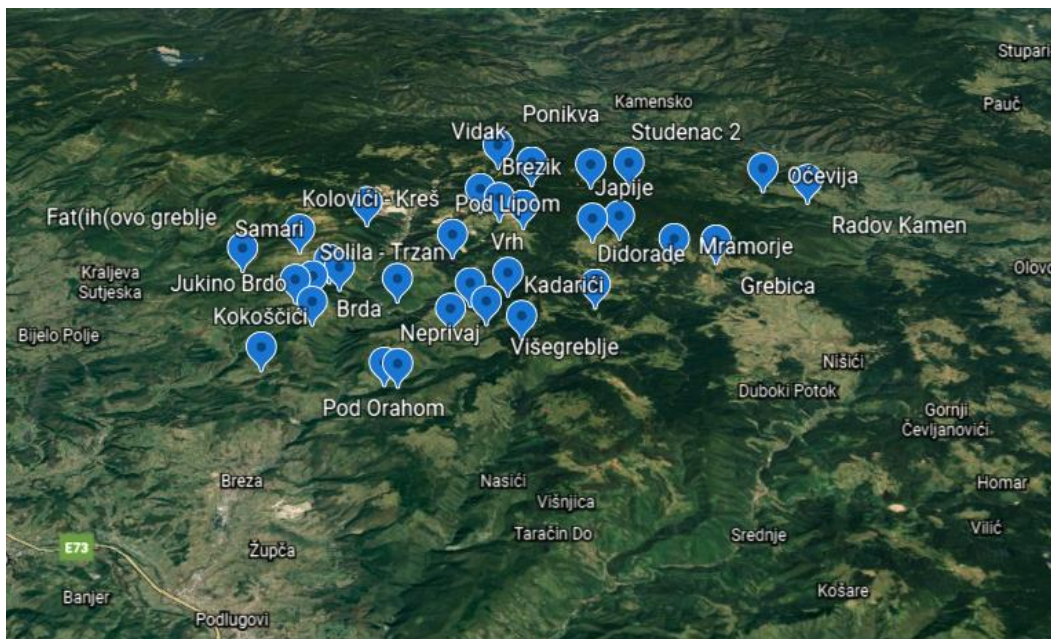
⁵² Anđelić, 1971, 346.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Ivanković, 2019,44.

⁵⁵ Isto.

4. Topografija nekropola

Karta 2. Prostorni raspored nekropola. (Izradila: Samila Hrustemović pomoću programa Google Earth)

4.1 Budoželje

Selo Budoželje smješteno je jugoistočno od Vareša. Na području sela nalaze se četiri nekropole stećaka. Nekropole su nacionalni spomenik BiH u sklopu Historijskog područja – *Nekropole sa stećcima i starim nišanima u naselju Budoželje*.⁵⁶Sve četiri nekropole datiraju se u period kasnog srednjeg vijeka.⁵⁷

Na lokalitetu poznatom pod nazivom **Glavica** ili **Hrid**⁵⁸, u AL BiH navodi se pod rednim brojem 14.62 kao Glavica.⁵⁹ Nekropola je smještena na blagom uzvišenju, pored samog savremenog seoskog puta. Pregledom terena potvrđena je brojnost koja se spominje u stručnoj literaturi od 37 stećaka, u obliku sanduka i sarkofaga orijentiranih u pravcu Z-I, S-J.

⁵⁶ http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3062 (Pristupljeno: 29.07.2022.)

⁵⁷ Bešlagić, 1971, 153.

⁵⁸ Bujak, 2018, 401; Ć.Omerhodžić, 2022, 107.

⁵⁹ Miletić, 1988, 18; Š.Bešlagić, 1971, 147.

Po Š. Bešlagiću, jedan spomenik sadrži ukrase u vidu polumjeseca i figuralne predstave čovjeka i konja.⁶⁰ Obzirom na to da Šefik Bešlagić nije dao detaljan opis figuralne predstave, nepoznato je u kojem odnosu je čovjek i životinja. Međutim, zubom vremena ali i ljudskim faktorom na stećku je vidljiv samo motiv polumjeseca. Generalno stanje nekropole je loše. Stećci su premješteni a lokalno stanovništvo pamti da je selo Budoželje zadesilo veliko nevirijeme sve dok stećci nisu vraćeni na prvobitno mjesto. Jedan od stećaka je prepolovljen i služi kao korito gdje se sakuplja kišnica. (Slika 1.)

Slika 1. Središnji dio nekropole (Foto: Samila Hrustemović)

Lokalitet Solila ili **Trzan** nalazi se na ulazu u selo Budoželje. U AL BiH ovaj lokalitet se spominje pod nazivom *Budoželj 1*.⁶¹ Nekropola sadrži 13 stećaka, odnosno osam sanduka i pet sljemenjaka, raspoređenih pored poljskog puta. Stećci su solidne obrade. Većina stećaka orijentirana je Z-I, a primjećuje se i suprotna orijentacija na par stećaka, što je vjerovatno posljedica premještanja stećaka. (Slika 2.)

Iz nekropole se izdvaja sljemenjak sa postoljem, koji je ujedno jedini ukrašen. Stećak na jednoj čeonj strani ima dva polumjeseca i to jedan iznad drugog koji se djelomično dodiruju. Bočna strana ukrašena je motivom ruke savijene u laktu koja drži mač za oštricu, *postoji mogućnost da je mač postavljen u koricama*.⁶²

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Miletić, 1988, 15; Bešlagić, 1971, 153.

⁶² Bujak, 2018, 405.

Slika 2. Prikaz dvaju orijentacija (Foto: Samila Hrustemović)

Lokalitet **Višegreblje** nalazi se u neposrednoj blizini recentnog muslimanskog greblja. Nekropola je uglavnom zarasla u šibljje a većina stećaka je utonula u zemlju.(Slika 3.) Š.Bešlagić navodi 30 stećaka na nekropoli⁶³, posljednjom revizijom terena, koji je posljedica nastanka ovog rada, brojnost stećaka je smanjena na 20, u odnosu na ranije popise. Stećci su srednje obrađeni i bez ukrasa.

Četvrta nekropola u Budoželju nalazi se na lokalitetu **Vrh**. Smještena je na najizdignutijoj tački od prethodno spomenutih nekropola. Dva stećka su solidne obrade i bez ukrasa.

Slika 3. Izgled nekropole (Foto: Samila Hrustemović)

⁶³ Bešlagić, 1967, 26-27.

4.2 Blaža

U nekadašnjem naseljenom selu Blaža, na obroncima planine Zvijezde nalazi se nekropola **Didorade**. Po Š. Bešlagiću nekropola broji oko 40 stećaka⁶⁴, no obilaskom nekropole primjetno je postojanje 60 stećaka. Obzirom na to da je stanje nekropole loše, može se reći da broj 60 nije konačan. Stećci su utonuli djelimično ili apsolutno a dodatno su ugroženi sječom šume koja se odvija u samoj nekropoli.

Posebno se izdvajaju dva sljemenjaka sa postoljem postavljena izvan glavne skupine nekropole, veoma kvalitetne obrade i umijeća ukrašavanja.⁶⁵(Slika 4.) Veći sljemenjak sadrži ukrase na čeonim stranama u vidu antropomorfnog križa i spirale, a čitav stećak je uokviren krupnom bordurom. Drugi sljemenjak bogato je ukrašen sa dvije čeone i dvije bočne strane. Na bočnim stranama izrađeni su motiv mača i koplja. Na čeonim stranama javlja se motiv beskonačne spirale te rozete smještene u zabatu. Oba sljemenjaka su približnih dimenzija (~ 215x 90 x 90 cm).

Slika 4. Prikaz dva izdvojenja sljemenjaka (Foto: Samila Hrustemović)

Glavna skupina stećaka nalazi se 50-tak metara iznad izdvojenih sljemenjaka. Primjetno je nizanje stećaka u redove sa dominirajućom orijentacijom Z-I. Pored devastacije nekropole uslijed pravljenja šumskog puta što je za posljedicu imalo utonuće stećaka velikog broja, zabrinjavajući je odnos čovjeka prema pojedanačnim stećcima kada je sa korijenom stabla iščupan i sam stećak. (Slika 5.)

⁶⁴ Bešlagić, 1971, 153.

⁶⁵ Omerhodžić, 2022, 117.

Slika 5. Prikaz oštećenja nekropole (Foto: Samila Hrustemović)

Raspored stećaka izgleda tako da bi se moglo govoriti o dužem kontinuitetu sahranjivanja na nekropoli. Ono što je specifično za nekropolu Didorade jesu sanduci većih dimenzija (180 x 125 x 75 cm) što ovu nekropolu čini posebnom na ovom području. (Slika 6.) Sanduci su pravilno klesani, a na jednom od njih urađen je motiv brvna. Samo jedan sljemenjak je ukrašen u glavnoj skupini stećaka. Prikazan je motiv spirale i rozete na jednoj čeonj strani, dok se na drugoj nalazi manji križ jednakih krakova, dva grozda i rozeta. Čeone strane i krovna ploha uokvirene su bordurom.

Slika 6. Prikaz sanduka većih dimenzija (Foto: Samila Hrustemović)

4.3 Brgule

Lokalitet **Zelenika** nalazi se iznad sela Brgule u jelovoj šumi. Mjesno stanovništvo služi se i nazivom *Grčko groblje*, za koji Ćiro Truhelka smatra da označava grobove ljudi koji su

davno sahranjeni a ne samih Grka.⁶⁶ Nekropola broji 3 stećka, odnosno 2 sanduka i jedan sljemenjak lošije obrade i bez ukrasa. Stećci se ne spominju u stručnoj literaturi.

Naudaljenosti od oko 500 m od lokaliteta Zelenika, smještena je veća nekropola poznata pod nazivom **Japije**, zasigurno je nekadašnja najveća nekropola općine Vareš.⁶⁷ Po Š.Bešlagiću je brojala 100 stećaka i datirana je u kasni srednji vijek.⁶⁸ Danas se na nekropoli nalazi 55 stećaka, orijetiranih S-J. Stećci su vrlo kvalitetne izrade, ali je njihovo postojanje ugroženo izgradnjom šumskog puta i sječom šume koja se odvija u samoj nekropoli.(Slika 7.) Pri revidiranju terena opaža se nizanje u redove i prisustvo većeg broja ukrašenih stećaka u obliku sljemenjaka.(Slika 8.)

⁶⁶ Truhelka, 1891, 368-387.

⁶⁷ Omerhožić, 2022, 157.

⁶⁸ Miletić, 1988, 31.

Slika 7. Prikaz uništavanja stećka (Foto: Samila Hrustemović)

Slika 8. Prikaz tri ukrašena sljemenjaka (Foto: Samila Hrustemović)

Ukrašen je gotovo svaki sljemenjak, shodno tome može se reći da je nekropola Japije najbogatija po broju ukrasnih motiva u odnosu na druge nekropole općine Vareš. Pored prisustva dominantnih spirala, rozete i bordura, javljaju se još ruka i koplje, ljiljan, klinasti križ, svastika, te statusni simbol štap.

Karakterističan je i motiv tzv. drvene šindre koji se nalazi na manjem utonulom sljemenjaku (106 x 54 cm). Vjerovatno je riječ o dječijem nadgrobnom spomeniku. Inače to je do sada drugi evidentiran stećak sa takvim ukrasom na području općine Vareš. (Slika 9.) Urađen je vrlo kvalitetno sa kombinacijom bordure koja uokviruje krov sljemenjaka. Analogije se mogu napraviti sa Vukavinim stećkom iz Kopošića i sa sljemenjakom iz Olova.⁶⁹ Također, motiv je karakterističan za područje Istočne Bosne.⁷⁰ Pored spomenutog manjeg sljemenjaka nalazi se jedan većih dimenzija ukrašen motivom brvna, što je ukupno evidentirani treći slučaj takvog ukrasa na području Vareša.

Slika 9. Sljemenjak ukrašen motivom šindre (Foto: Samila Hrustemović)

4.4 Dabravine

Lokalitet **Neprivaj**, nalazi se u neposrednoj blizini prahistorijske gradine i kasnoantičke bazilike *Dabravina*. Na teško pristupačnom terenu pronađen je usamljeni sanduk većih dimenzija, bez ukrasa. Može se reći da je sanduk obrađen u obližnjoj stijeni koja je možda služila kao majdanište, te je ostao "na pola puta". Stećak ranije nije registriran u literaturi.

Lokalitet **Pod** po Š.Bešlagiću⁷¹ ili **Pod Orahom**⁷², smješten je u blizini saobraćajnice koja spaja Vareš i Brezu. U AL BiH pod rednim brojem 14.188 navodi se postojanje 9 stećaka, a revizijom na terenu zatečeno je 5 stećaka oblika sljemenjaka vidno dislociranih u lošem stanju

⁶⁹E. Bujak, 2018, 680.

⁷⁰ Š.Bešlagić, 2004, 40.

⁷¹ Š.Bešlagić, 1971, 154.

⁷²N. Muftić, et al. 2010, 8.

4.5 Daštansko

Lokalitet **Brezik**, zauzima najvisočiju tačku u selu Daštansko. Na ovoj lokaciji u okviru katoličkog groblja nalazila se nekropola od 9 stećaka.. Danas su stećci premješteni 50-tak metara sjevernije. Stećci su kvalitetne obrade oblika sanduka i sljemenjaka.⁷³ Tri sljemenjaka sadrže identične ukrase u vidu spirale i rozete. (Slika 10).

Slika 10. Prikaz premještenih sljemenjaka sa identičnim ukrasima (Foto: Samila Hrustemović)

Lokalitet **Pržići** nalazi se u sklopu recentnog katoličkog groblja. Po Š.Bešlagiću lokalitet je nekada brojao 25 stećaka⁷⁴, a revizijom su evidentirana 22 stećka koja su zbog nedostatka prostora u spomenutom groblju dislocirana, utonula i uništena.(Slika 11.) Zbog lošeg stanja za većinu stećaka teško je odrediti oblik. Dva stećka su ukrašena, jedan sljemenjak sadrži ukras jedva primjetne spirale, dok je na drugom prikazan manji antropomorfni križ.

⁷³ Miletić, 1988, 15.

⁷⁴ Bešlagić, 1971, 151.

Slika 11. Dislocirani i utonuli stećci (Foto: Samila Hrustemović)

4.6 Kokošćići

U selu Kokošćići evidentiran je jedan stećak sljemenjak bez ukrasa. Smatra se da je nekropola nekada brojala više stećaka. O tome se može čuti kod lokalnih stanovnika.

4.7 Kadarići

U selu Kadarići, kako se navodi u katalogu *Vareški stećci*, nalazila se nekropola 6 stećaka pod nazivom **Djevojačko greblje**.⁷⁵ Danas se nekropola ne može locirati zbog sječe šume.

4.8 Mižnovići

Lokalitet **Radov kamen** nalazi se pored stare Osnovne škole *Mižnovići*. Nekropola broji 13 stećaka od čega najveći broj je oblika sljemenjaka. Većina stećaka je utonula i zarasla u šibljje. Grupa od 5 stećaka istih ukrasa izdvojena je od ostatka nekropole. (Slika 12., 13.) Ukrašen u vidu spirale, rozete i bordura ponavlja se na svih pet stećaka. Na jednom je primjetan motiv savijene ruke i mača.

⁷⁵ Muftić, et al. 2010, 10.

Slika 12., 13., Prikaz skupine sljemenjaka sa istim ukrasima (Foto: Samila Hrustemović)

4.9 Očevija

Lokalitet **Očevija** nalazi se neposredno uz staru kovačnicu koja stoljećima proizvodi razne predmete od dopremljene rude.⁷⁶ U urednom katoličkom groblju navodi Š.Bešlagić postojanje sedam stećaka oblika sljemenjaka i sanduka.⁷⁷ Revizijom je pronađen isti broj stećaka koje navodi Š.Bešlagić, s tim da su neki od stećaka utonuli djelimično ili više. (Slika 14.)

Slika 14. Prikaz utonulog stećka (Foto: Samila Hrustemović)

⁷⁶ Kreševljaković, 1943, 423; Omerhodžić, 2022,132.

⁷⁷ Bešlagić, 1967, 26.

4.10 Ostrlja

Nekadašnje naseljeno selo Ostrlja, nalazi se na samoj granici sa općinom Visoko. Lokalitet **Fat(ih)ovo greblje** smješteno je na samom vrhu brda, nazvanom Ostrljsko brdo.⁷⁸ Prema narodnom predanju uz ove stećke su sahranjeni vojnici sultana Fatiha, poginulih prilikom osvajanja Bobovca.⁷⁹ Evidentirano je 7 stećaka lošije obrade i bez ukrasa. Ćamil Omerhodžić također ovu nekropolu povezuje sa okolnim brdom koje se zove Dragaš, te smatra da je na ovoj nekropoli sahranjen istoimeni lik.⁸⁰ Do danas nisu pronađeni nikakvi dokazi koji bi potvrdili ove navedene tvrdnje.

4.11 Pajtov Han

Lokalitet **Pajtov Han** smješten je na teško pristupačnom terenu s lijeve strane rijeke Stavnje. Š.Bešlagić zabilježio je postojanje 32 stećka.⁸¹ Isti broj stećaka navodi se u katalogu *Vareški stećci*.⁸² Također, istraživač Ćamil Omerhodžić na ovoj nekropoli je pronašao 58 stećaka.⁸³ Međutim, prilikom obilaska terena, pronađeno je ukupno 70 stećaka. (Slika15.) Stećci su srednje dobre obrade, raspoređeni u redove, orijentisani Z-I.

Zastupljeni su oblici sljemenjaka, sanduka i ploča. Dva stećka sadrže ukrase. Jedan sljemenjak sa postoljem, većih dimenzija vizuelno se izdvaja od ostatka nekropole (Slika 16.) ukrašen je motivom spirale i rozete na čeonim stranama a dužinom je uokviren bordurom. Drugi sljemenjak je oštećen i djelomično potonuo, na krovnoj plohi primjećuje se dio ukrasa plastične trake.

⁷⁸ Muftić, et al. 2010, 6

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Omerhodžić, 2022, 136.

⁸¹ Bešlagić, 1971, 153.

⁸² Muftić, et al. 2010, 10.

⁸³ Omerhodžić, 2022, 140.

Slika 15. Prikaz stanja stećka (Foto: Samila Hrustemović)

Slika 16. Izdvojeni sljemenjak od ostatka nekropole (Foto: Samila Hrustemović)

4.12 Planinica

Lokalitet **Kolovići-Kreš** ranije nije evidentiran, niti se spominje u stručnoj literaturi. Nekropola se nalazi u gustom šumi, zarasla u šiblje, prekrivena mahovinom (Slika 17.) Čine ju sedam stećaka raspoređenih S-J. Na jednom sljemenjaku nazire se ukras bordure.

Slika 17. Prikaz stećka prekrivenog mahovinom (Foto: Samila Hrustemović)

4.13 Ponikva

Nekropola od tri stećka nalazi se na lokalitetu **Ponikva**. Stećci su u obliku sljemenjaka, bez ukrasa. Orijetisani su S-J. Dva sljemenjaka su približnih dimenzija (143 x 62 x 47cm)(Slika 18.) dok je treći raspoređen dalje, i možda je premješten. Stariji stanovnici ovog naselja pamte da su bila još tri stećka koja su uništena prilikom gradnje kuće.⁸⁴

Slika 18. Prikaz nekropole Ponikva (Foto: Samila Hrustemović)

4.14 Ravne

U selu Ravne nalaze se dva lokaliteta sa stećcima Grebci i Mramorje-Čamovine. Lokalitet **Grebci** smješten je iznad skupine seoskih kuća. Š. Bešliagić ne spominje ovu nekropolu, dok u katalogu *Vareški stećci* nekropola se naziva Begića Grepca.⁸⁵ Nekropola broji 15 stećaka

⁸⁴ Omerhodžić, 2022, 142.

⁸⁵ Muftić, et al. 2010, 11.

srednje obrade. Stećci su djelomično oštećeni, prevrnuti na bok ili utonuli. (Slika 20., 21) Dva sljemenjaka sadrže ukrase križa, spirale, rozete, bordura, ruke i koplja.

Slika 20. Prikaz nekropole (Foto: Samila Hrustemović)

Slika 21. Prikaz prevrnutog sljemenjaka (Foto: Samila Hrustemović)

Slika 22. Prikaz utonulog stećka. (Foto: Samila Hrustemović)

Lokalitet **Mramorje-Čamovine** više puta se spominje u stručnoj literaturi.⁸⁶ Danas je naovol kolaitetu sačuvanih sačuvanih 6 stećaka. (Slika 23.) Može se reći da su dobre obrade, klesani od kamena krečnjaka. Po oblicima, ovdje se nalazi pet sljemenjaka i jedan sanduk. Dva sljemenjaka sadrže ukrase. Jedan veći sljemenjak sadrži ukrase na svim stranama u vidu spirala i rozeta na čeonim stranama, dok sa bočne strane ukrasi ruka i koplje, štit i mač, rozeta i grozd. Ivice sljemenjaka urađene su u borduri. Drugi sljemenjak manjih dimenzija, vjerovatno je u pitanju dječiji nadgrobni spomenik, sadrži spirale koje su djelimično vidljive i krov od šindre izrađen od bordura.(Slika 24). Historičar D.Lovrenović u djelu *Stećci – bosansko i humsko mramorje srednjeg vijeka*, nekropolu Mramorje locira u selo Šikulje, što je pogrešno.⁸⁷

Slika 23. Izgled nekropole (Foto: Samila Hrustemović)

Slika 24. Sljemenjak manjih dimenzija sa motivom šindre (Foto: Samila Hrustemović)

⁸⁶ Bešlagić, 1971, 153; Miletić, 1988, 23; Muftić et.al. 2010, 4; Bujak, 2018, 405.

⁸⁷ Lovrenović, 2009, 21.

Na lokalitetu **Polja** koja također pripadaju selu Ravne, u blizini potoka koji prerasta u rijeku Blažu smjestila se nekropola od 7 stećaka vrlo kvalitetne izrade. Stećci su u obliku sljemenjaka sa postoljem i bez ukrasa su (Slika 25.) Obzirom da je ova manja nekropola smještena u borovoj šumi, njen pronalazak bio je težak.

Slika 25. Prikaz jednog dijela nekropole (Foto: Samila Hrustemović)

4.15 Striježevo

U selu Striježevo nalazi se pet nekropola raspoređenih uz saobraćajnice, pravoslavna groblja, brda i doline. Od toga četiri nekropole su spomenute u stručno-naučnoj literaturi.⁸⁸

Lokalitet **Brda** nalazi se na izlazu iz sela Striježevo prema Kokošćicima. U srednjem vijeku nekropola je bila smještena između dva grada. Južno, nalazio se Gradac iznad Dabravina, a sjevernije prema Bobovcu Gradac kod Slavina. Od Bobovca je udaljena svega 7 km zračne linije, što je otprilike pola dana hoda.⁸⁹ Nekropola je nekada brojala 42 stećka,⁹⁰ a izlaskom na teren evidentirano je postojanje 24 stećka u obliku sljemenjaka, sanduka i ploča. Kroz samu nekropolu '50-tih godina prošlog stoljeća uspostavljena je cesta, koja dodatno narušava integritet stećaka.(Slika 26.) Tom prilikom nekolicina stećaka je premještena i odvezena na druge nekropole. Stećci su kvalitetne obrade, izrađeni od krečnjaka. Posebno je

⁸⁸ Bešlagić, 1971,153 ; N. Miletić, 1988, 15, 16, 28; N.Muftić et al. 2010, 7.

⁸⁹ Omerhodžić, 2022, 105.

⁹⁰ Isto.

zanimljivo prisustvo većeg sanduka sa postoljem izoliranog od ostalih stećaka.(Slika 27.) Jedan sljemenjak vizuelno po dimenzijama i ukrasu se izdvaja od ostatka nekropole.(Slika 28.) Sadrži motiv križa, spirale, ruke i mača, dok su čeone ivice izvedene u borduri.

Slika 26. Prkaz ceste neposredno uz stećke (Foto: Samila Hrustemović)

Slika 27. Sanduk s postoljem (Foto: Samila Hrustemović)

Slika 28. Prikaz glavne skupine stećaka sa ukrašenim sljemenjakom (Foto: Samila Hrustemović)

Lokalitet **Jukino Brdo** je na najvećem uzvišenju koje pripada selu Striježevo i najbliže je općini Visoko. U grabovoj šumi pronađene su 4 ploče i 3 sljemenjaka slabije izrade u lošem stanju. (Slika 29.) Stećci su utonuli, prekriveni zemljom i lišćem. Nekropola je ranije evidentirana od strane Š. Bešlagića pod nazivom Brdo.⁹¹

⁹¹ Bešlagić, 1967, 153.

Slika 29. Izgled nekropole (Foto: Samila Hrustemović)

Lokalitet **Radonjići** smješten je uz pravoslavno groblje na najjužnijoj strani sela. (Slika 30.) Na nekropoli se nalaze četiri stećka sljemenjaka raspoređena u dva reda, orijentacije Z-I. Stećci su zarasli u šiblje, i jedan je znatno pomjeren uslijed obrušavanja zemlje na kojoj se nalazi.

Slika 30. Prikaz položaja nekropole (Foto: Samila Hrustemović)

Ukrašen je jedan sljemenjak, na čeonim strana sadrži motiv križa, spirala, rozete su bočne i čeone ivice završene u obliku bordure. Na oko 1000 metara istočno je lokalitet Brda, u kojem postoji stećak istog oblika i ukrasa kao u nekropoli Radnjoći, može se posumnjati da je u pitanju rad istog majstora. (Slika 31., 32.)

Slika 31.,32.Prikaz dva gotovo identična stećka po obliku i ukrasu (Foto: Samila Hrustemović)

Lokalitet **Samari** smješten je u sklopu pravoslavnog groblja na ulazu u selo. Nekropola od 12 stećaka raspoređena je u samom groblju, ali i izvan njega, što je vjerovatno rezultat premještanja stećaka zbog nedostatka prostora. Premješteni stećci su u lošem stanju, nabacani jedni preko drugih, utonuli i prekriveni smećem, suprotno orijentisani u odnosu na recentne grobeove, najveća vjerovatnoća je da se to desilo kako bi se napravilo više prostora u groblju.(Slika 33.)

Slika 33. Prikaz suprotne orijentacije stećka u odnosu na groblje (Foto: Samila Hrustemović)

Stećci su dobre obrade, mjesto proizvodnje je najvjerovatnije stijena u neposrednoj blizini, gdje se primjećuje nekoliko pripremljenih ali nedovršenih spomenika.(Slika 34.)Uglavnom su zastupljeni oblici sljemenjaka i sanduka, od kojih su dva ukrašena. Prvi sljemenjak smješten je unutar ograđenog groblja, dimenzija (160 x100 x 55 cm), na čeonj

strani sadrži motiv koji nije spomenut stručnoj literaturi. (Slika 35.) Drugi ukrašeni sanduk nalazi se izvan groblja, na čeonj strani prikazan je statusni motiv štapa, a na krovnoj plohi izvedena je bordura. Nekropola Samari prvobitno je evidentirana u djelu *Mramorje Breze i Vareša*.⁹²

Slika 34. Prikaz stijene (Foto: Samila Hrustemović)

Slika 35. Nepoznati ukras na stećku (Foto: Samila Hrustemović)

Na lokalitetu Vrbica nalazi se manji stećak sljemenjak sa postoljem. Smješten je ispod poljskog puta, prekriven zemljom više od pola dužine. Stećak je lošije obrade, bez ukrasa. (Slika 36.)

⁹² Omerhodžić, 2022,151.

Slika 36. Prikaza usamljenog stećka (Foto: Samila Hrustemović)

4.16 Stupni Do

Lokalitet **Pod Lipom** smješten je iznad samog sela pored rimokatoličke kapelice. Nekropola broji 68 stećaka koji su ulošem stanju, oštećeni ili utonuli. (Slika 37.) Po oblicima najveći broj zauzimaju sanduci, zatim sljemenjaci, drugi oblici nisu evidentirani. Ukrašen je jedan sanduk sa motivom križa i plitkim bordurama. Nekropola se spominje u katalogu *Vareški stećci*⁹³ i u djelu *Mramorje Breze i Vareša* kao lokalitet Mir.⁹⁴ Pod Lipom se ne spominje u stručnoj literaturi. Od 2014. godine nekropola je nacionalni spomenik BiH.⁹⁵

⁹³ Muftić et al, 2010, 14.

⁹⁴ Omerhodžić, 2022,46

⁹⁵ <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/2yrOx1PaihU=> (Pristupljeno: 28.08.2020.)

Slika 37. Izgled nekropole (Foto: Samila Hrustemović)

4.17 Vareš Majdan

U industrijskom predgrađu Vareš Majdanu nalazi se lokalitet **Sprečkići**. Po Š.Bešlagiću lokalitet je nazvan Vareš-Majdan.⁹⁶ Nekada je nekropola brojala 19 stećaka⁹⁷, dok je danas vidljivih 10 stećaka u lošem stanju, dislocirani su i utonuli.(Slika 38.)

Slika 38. Dislocirani stećci (Foto: Samila Hrustemović)

⁹⁶ Bešlagić, 1971, 153.

⁹⁷ Isto.

4.18 Zabrezje

Na nadmorskoj visini od 1285 metara smješteno je napušteno selo Zabrezje. Na ovom mjestu nekada je postojala nekropola stećaka koja je po svemu sudeći uništena. Uz jednu kuću pored vijne kasarne pronađen je jedan stećak čija je gotovo polovina dužine uništena. Na očuvanom dijelu ostao je sačuvan prikaz ispružene ruke. Brojna narodna vjerovanja vezuju se za ovaj stećak. Od toga jedna kazuje da je baš ovaj preostali stećak natjerao stanovnike ovog malog sela da se isele nakon brojnih ukazanja.⁹⁸

4.19 Zvijezda

Planina Zvijezda smještena je između grada Vareša i Olova, nišićkog platoa i planine Čemernice. Najviši vrh planine Zvijezde je 1349 m. Upravo u blizini najvišeg vrha skoncentrisane su tri nekropole Studenac 1, Studenac 2 i Vidak. (Karta 3.)

Karta 3. Razmještaj nekropola (Izradila: Samila Hrustemović pomoću platforme Google Earth)

Lokalitet **Studenac 1** smješten je duboko u jelovoj šumi na teško pristupačnom terenu. Nekropola broji 8 stećaka. Sakriveni od ljudi, stećci su prepušteni sami sebi. Primjećuje se postojanje stećaka u obliku sanduka, sljemenjaka i ploča, koje su djelomično utonuli. Vizuelno se izdvaja visoki sljemejak sa postoljem (190x70x90 cm.) (Slika 39.) Stećci su kvalitetnije obrade i bez ukrasa. Godine 2010. po prvi put su registrirani u sklopu kataloga *Vareški stećci*.⁹⁹

⁹⁸ Omerhodžić, 2022, 169.

⁹⁹ Muftić et al. 2010, 17.

Slika 39. Sanduk većih dimenzija (Foto: Samila Hrustemović)

Lokalitet **Studenac 2** smješten je u blizini nekropole **Studenac 1**. Do sada se za njegovo postojanje nije znalo, obzirom na to da se stećci nalaze u ambisu, može se reći da je to razlog zašto nikada prije nisu evidentirani. Manja nekropola sastoji se od 3 stećka, vjerovatno sanduka, različitih orijentacija. (Slika 40.)

Slika 40. Prikaz nekropole (Foto: Samila Hrustemović)

Lokalitet **Vidak** nalazi se iznad izletišta *Šimin Potok*, stećci su pronađeni slučajno prilikom planinarenja. Osim u katalogu *Stećci Vareša* nije zabilježeno njihovo postojanje.¹⁰⁰ Nekropola se sastoji od 7 stećaka. U obliku sljemenjaka su četiri stećka, jedan stećak je oblika sanduka, dok su preostala dva nedefinisanog oblika. Ukrasi su izvedeni na sljemenjaku sa postoljem koji se izdvaja veličinom, oblikom i ukrasima.(Slika 41., 42.)

Ukrašeni sljemenjak posjeduje motive na čeonj i bočnoj strani u obliku ruke i mača, psa, križa te duplog polumjeseca i rozete. Motiv polumjeseca zastupljen je na nekropoli Solila-Trzan. Razlika je u načinu izvedbe, na lokalitetu Vidak polumjesec je izrađen plastično, dok je na stećku nekropole Solila-Trzan izveden reljefno. Po prvi put jedan stećak na nekropolama općine Vareš sadrži motiv životinje – psa. Iako se u literaturi spominje prikaz konja na nekropoli u selu Budoženje, isti nije pronađen.

Slika 41. Prikaz izdvojenog sljemenjaka (Foto: Samila Hrustemović)

¹⁰⁰ Muftić, et al. 2010, 17.

Slika 42. Prikaz motiva na sljemenjaku (Foto: Samila Hrustemović)

5. Opće odlike nekropola

Revizijom terena konstantovano je veoma zabrinjavajuće stanje u kojem se nalaze nekropole stećaka koje se nalaze na prostoru Vareša. Sveukupno su evidentirane 32 nekropole sa oko 500 stećaka.

Pronađeno je 5 nekropola koje nisu prije registrirane (Studenac 2, Ponikva, Samari, Kolovići-Kreš, Zabrezje). Također, na nekropoli Didorade evidentirano je 28 stećaka više nego je to zabilježeno u stručnoj literaturi,¹⁰¹ dok je na nekropoli Pajtov Han evidentirano 38 stećaka više. Veliki broj stećaka je utonuo ili je oštećen da neki drugi način te je bilo nemoguće odrediti oblikovna i umjetnička svojstva.

Veliki problem predstavljaju eksploatacija šume koji su rezultat nestajanja oko 50% stećaka od ukupnog broja na pojedinim nekropolama. Osim što su stećci pregaženi te potisnuti duboko u zemlju mašinama sa kojima se vrše spomenuti radovi, posebno je zabrinjavajuće "čupanje" stećaka zajedno sa stablima (Japije, Didorade...). Sljedeći blaži faktor uništavanja je djelovanje atmosferalija.

Nažalost na djelovanje prirode ne može se utjecati ali se može poraditi na boljem odnosu čovjeka i kamenog spavača. Za izradu stećaka korišten je kamen krečnjak različite kvalitete. Gotovo svaka nekropola u svojoj neposrednoj blizini ima stijenu, koja bi, može se reći mogla da služi kao majdanište.

U pogledu kvalitete obrade ističu se sljemenjaci bogato ukrašeni plastičnim ili reljefnim motivima spirale, križa, ruke i mača, ruke i kolja, rozete itd. Osim ukrasa na čeonim i bočnim strana za sljemenjake općine Vareš karakterističan je i ukras u vidu bordure koji se proteže po krovnoj plohi. Neuobičajen ukras za prostor općine Vareš je imitacija drvene šindre koja se javlja na tri stećka. U odnosu na razmatrano područje nekropole su smještene u blizini antičkih i savremenih komunikacija, prahistorijskih gradina, recentnih grobalja, plodnih polja i planina.

¹⁰¹ Bešlagić, 1971, 153.

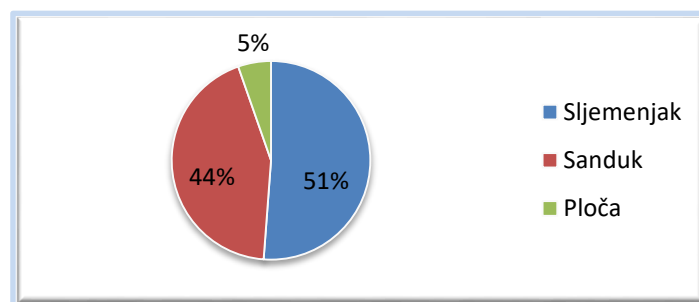
5. 1 Oblici stećaka na prostoru Vareša

Prva likovna svojstva stećaka su njihovi oblici. Drugačiji su od ostalih nadgrobnih spomenika, te ih to čini originalnim. Obzirom na samu atrakciju stećaka, nedovoljno pažnje je, može se reći posvećeno samom proučavanju oblika stećaka na prostoru Vareša.

Zasigurno današnja istraživanja stećaka ne mogu proći bez Bešlagićeve tipologije oblika stećaka koja je ujedno najobuhvatnija ali i najjednostavnija. Prvo je stećke podijelio na ležeće i uspravne, potom je ležeće razvrstao u tri grupe – ploča, sanduk i sljemenjak sa podvrstama, zatim je u uspravne uvrstio stub, krstaču i amorfni spomenik.¹⁰²

Na području općine Vareš evidentirano je prisustvo ležećih spomenika ploča, sanduka i sljemenjaka, te njihovih podvrsta - sanduk sa postoljem i sljemenjak sa postoljem.

Od ukupnog broja evidentiranih stećaka zabilježeno je postojanje 303 sljemenjaka, 169 sanduka i 15 ploča (Grafikon 1.) ,dok je za ostale stećke bilo nemoguće odrediti oblike. E.Bujak smatra da su ovakvi sljemenjaci karakteristični za područje istočne i djelimično srednje Bosne.¹⁰³ Također za područje Vareša nije uobičajeno prisustvo uspravnih stećaka. Klesarske radionice kod Kladnja i Olova, između ostalog kojima pripada i Vareš, specifične su po izradi sljemenjaka.¹⁰⁴

Grafikon 1. Prikaz zastupljenosti oblika (Izradila: Samila Hrustemović)

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Bujak, 2018, 405.

¹⁰⁴ Bešlagić, 1979, 468.

NEKROPOLA	OBLICI		
	SANDUK	SLJEMENJAK	PLOČA
1. Glavica/Hrid	6	30	1
2. Solila/Trzan	8	5	/
3. Višegreblje	10	10	/
4. Vrh		2	/
5. Didorade	14	46	/
6. Zelenika	2	1	/
7. Japije	15	40	/
8. Neprivaj	1	/	/
9. Pod	/	5	/
10. Brezik	6	3	/
11. Pržići	5	17	/
12. Kokošćići	/	1	/
13. Djevojačko greblje	/	/	/
14. Radov kamen	3	10	/
15. Očevija	1	6	/
16. Fatihovo greblje	7	/	/
17. Pajtov Han	11	56	3
18. Kolovići Kreš	4	3	/

19. Ponikva	/	2	/
20. Grebci	5	10	/
21. Čamovine	1	5	/
22. Polja	/	7	/
23. Brda	5	15	4
24. Jukino Brdo	/	3	4
25. Radonjići	/	4	/
26. Samari	/	12	/
27. Vrbica	/	1	/
28. Pod Lipom	48	20	/
29. Sprečkići	10	/	/
30. Zabrezje	/	1	/
31. Studenac 1	3	2	3
32. Studenac 2	3	/	/
33. Vidak	1 ?	4	/

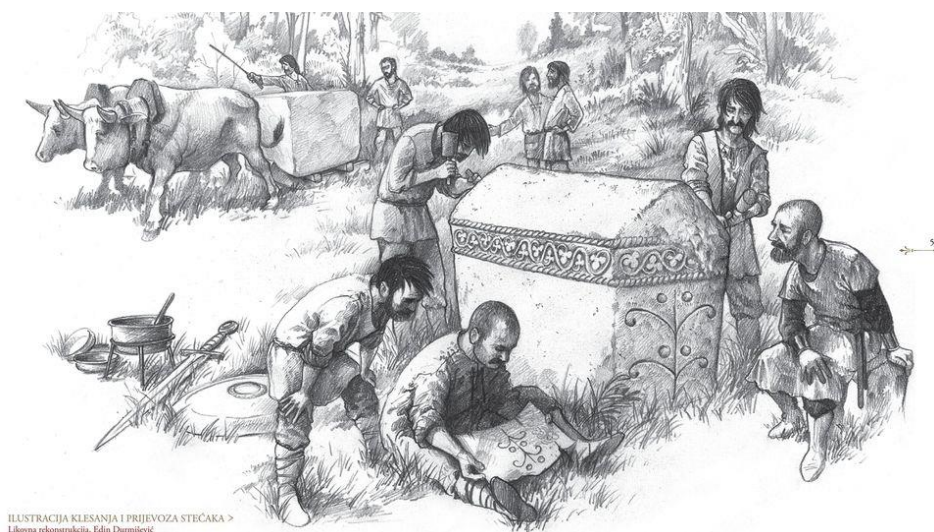
Tabela 1. Tabela prikaz zastupljenosti oblika (Izradila: Samila Hrustemović)

5.2 Ukrasni motivi

Istraživači koji su se bavili problematikom interpretacije ukrasnih motiva uglavnom su nastojali motive podijeliti prema njihovoj funkciji i značenju.

Š. Bešlagić ukrasne motive je podijelio na bordure, astralne motive, krstove, biljne motive, oružje, simbole zanimanja, predstave životinja, predstave ljudi, scene, arhitektonske motive te na ostale motive, što je ukupno 11 kategorija.¹⁰⁵ Spomenuta podjela biće korištena u opisu ukrašenih stećaka općine Vareš.

Može se reći da ne postoji univerzalni pristup klasifikaciji motiva, jer se svaki može tumačiti na više načina, zavisno od toga da li se motivi posmatraju posebno na stećku ili kao dio predstave. (Slika 42.)

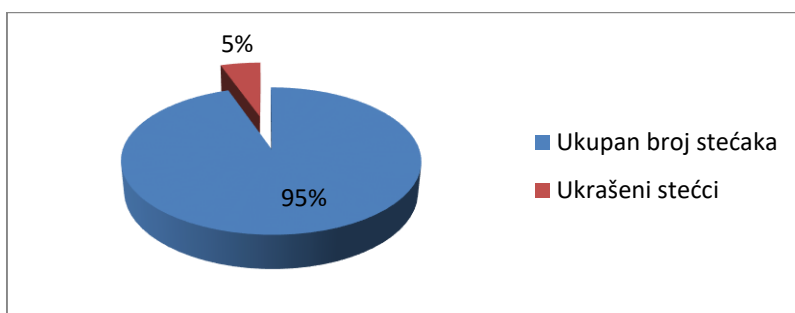

Slika 42. Ilustracija prijevoza, klesanja i ukrašavanja stećaka (Izvor: E.Bujak, 2018, 56.)

Osim ukupnog broja ukrašenih stećaka na području Bosne i Hercegovine, za područje općine Vareš ne postoji zabilježen jedinstven broj ukrašenih stećaka od strane ranijih

¹⁰⁵ Bešlagić, 1982, 136-140.

istraživača. Posljednjom revizijom zabilježeno je 28 ukrašenih stećakaka i 96 ukrasnih motiva.(Grafikon 2.) U radu će biti izneseni ukrasi koji se javljaju na stećcima općine Vareš po tipologiji Š.Bešlagića.

Grafikon 2. Prikaz zastupljenosti ukrasa (Izradila: Samila Hrustemović)

5.2.1 Bordure

Na nekropolama općine Vareš najčešći zastupljeni ukras je bordura u obliku tordirane vrpce. Bordure su izvedene na 29 stećaka. Ukras je obično raspoređen tako da vizuelno uokviruje čeonu ili bočnu stranu spomenika. Motiv bordure je uopće čest slučaj na bosanskohercegovačkim nekropolama. Iako rijetko bordure se javljaju i na postoljima, takav slučaj vidljiv je na nekropoli Didorade, gdje su bordure urađene veoma krupno. Na osnovu kvalitete izrade, može se reći da su djelo vrhunskog majstora.

5.2.2 Astralni motivi

Na tri stećka evidentirani su astralni motivi u vidu polumjeseca. U prvom slučaju riječ je o reljefnoj izradi dvostrukog polumjeseca, dok je na ostala dva stećka motiv izveden plastično.

5.2.3 Križ

Treći po redu, motiv križa zasigurno je bio tema rasprava mnogih istraživača. Ovaj motiv javlja se na ukupno 9 stećaka općine Vareš, u varijanti antropomorfnog, stilizovanog, grčkog križa te svastike. Motiv križa obično je glavni ukras na stećku uz izvjesna odstupanja.

5.2.4 Biljni motivi

Biljni motivi drugi su po redu najčešćih krasa prikazanih na stećcima vareške općine. Obično su to motivi spirale, rozete, ljiljana i grozda. Spirala se javlja na ukupno 29 stećaka i to na svim primjercima je izvedena dvostruko. Ta pojava je je karakteristična područje Breze, Visokog i Vareša.¹⁰⁶ Sam oblik spirale poznat je iz prahistorije, nalazimo je na butmirskim grčarskim predmetima.¹⁰⁷

Drugi po redu zastupljeni biljni motiv je rozeta koja se javlja na oko 25 stećaka. Obzirom na to da se rozeta poistovjećuje sa cvijetom, odnosno ružom, vrlo važna su zapažanja etnologa S. Zečevića koji objašnjava da je ruža simbol preminulih duša koji se koristio kod starih Grka i Rimljana.¹⁰⁸ Za rozetu je karakteristično to da se uvijek na vareškim stećcima javlja na čeonj strani stećaka.

Najmanje zastupljeni biljni motiv je ljiljan, čiji je prikaz evidentiran na jednom stećku nekropole Japije. Ljiljan (lat. Fleur de lis) je oblikovan tako da podsjeća na krst, a još više na ljudsku figuru, pa se u tom slučaju naziva antropomorfni¹⁰⁹ Ako pokušamo sažeti suštinu dosadašnjih razmatranja, možemo poći od konstatacije kako se mnogi autori slažu u tome da ljiljan kao ukrasni motiv pripada kasnoantičkom, odnosno starokršćanskom repertoaru. Hrvatski arheolog Zlatko Gunjača smatra da je motiv križa od ljiljana na srednjovjekovnim spomenicima nastao preradom, tj. geometrizacijom i "pleterizacijom" kasnoantičkog predloška.¹¹⁰ Koliki značaj imao je motiv ljiljana u srednjem vijeku jasno pokazuje njegov prikaz na srednjovjekovnim pečatima.¹¹¹ Također je pronađen i na ostacima tkanine u

¹⁰⁶ Bešlagić, 1971, 201.

¹⁰⁷ Benac, 1984, 55.

¹⁰⁸ Bešlagić, 1971, 214.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ Gunjača, 1992, 202.

¹¹¹ Anđelić, 1970, 55.

srednjovijeovnim grobovima kod Teslića i Visokog. Bešlagić smatra da je ljljan kao ukras na naša područja došao prvenstveno iz Dalmacije.¹¹²

Grozd se javlja na tri stećka. Od toga 2 slučaja su na nekropoli Čamovine. Grozd je uglavnom prikazan kao sporedni motiv. Upravo Š. Bešlagić spominje motiv grozda prikazanog na stećku nekropole Čamovine.¹¹³ Najbliže analogije mogu se pronaći na kasnoantičkoj bazilici u Dabrinama kod Vareša, gdje je izveden motiv grozda¹¹⁴

5.2.5 Oružje

Uobičajeno je u nauci da se oružje dijeli na hladno i vatrano, pa u vezi s tim potrebno je reći da se na stećcima javljaju samo predstave hladnog oružja. Na stećcima općine Vareš javlja se motiv mača i koplja. Po Š. Bešlagiću prikazi mačeva najčešće se javljaju na području Kalinovika, Olova i Ludmera, a po brojnosti nisu ni česta niti rijetka pojava.¹¹⁵ Opće poznata je upotreba mačeva u prahistoriji da bi u periodu srednjeg vijeka došli do svog potpunog izražaja.¹¹⁶

Motiv mača javlja se na šest stećaka općine Vareš. Uglavnom je motiv u kombinaciji sa rukom koja je povijena u laktu. Općenito govoreći, na stećcima je prikazab redovno kao dugačak, pravv, sa krsnicom i drškom koja se završava u obliku kruga. Najčešće mač je prikazan sam ili je uz njega i ruka. Na dosta primjeraka u Bosni i Hercegovini mač je isklesan zajedno sa štitom.¹¹⁷ Kombinacija mača i štita prikazana je također na neropoli Čamovine. Za razliku od mača, štit spada u defanzivna oružja. Po M. Wentzel štitovi ponekad nose heraldičke znake koji označavaju porodicu ili feudalne veze.¹¹⁸ P. Anđelić je u sklopu studije o bosanskoj heraldici proučavao i same štitove.¹¹⁹ Po P. Anđeliću ovaj motiv je davno uočen ali mu se nije pridavalo mnogo pažnje.¹²⁰

¹¹² Bešlagić, 1971, 218-219.

¹¹³ Bešlagić, 1971, 220.

¹¹⁴ Sergejevski, 1956, 32.

¹¹⁵ Isto.

¹¹⁶ Škrivanić, 1957, 186.

¹¹⁷ Bešlagić, 1971, 223.

¹¹⁸ Wenzel, 1965, 223.

¹¹⁹ Bešlagić, 1971, 228.

¹²⁰ Anđelić, 1964, 160.

5.2.6 Simboli zanimanja

Reljefni motivi po Š. Bešlagiću obilježavaju zanimanja pokopanih ljudi.¹²¹ Na stećcima općine Vareš zastupljeni su jedino motivi sveštenečkog zvanja, koji je evidentiran na tri stećka. Štap kao motiv na stećcima bio je tema različitih autora.

Kako navodi Š. Bešlagić prvi istraživač koji štap smatra simbolom velikodostojnika Crkve bosanske je M. Karanović.¹²² Također i drugi autori su zastupali isto mišljenje poput I. Renđea, A. Solovjeva i dr.¹²³ M. Vego tvrdi da se motiv štapa ne odnosi na bogumilske dostojanstvenike nego na kaluđere u širem smislu.¹²⁴

5.2.7 Predstave životinja

Na stećcima općine Vareš Š. Bešlagić je zabilježio postojanje jednog stećka na kojem je prikazana životinja. Radi se o prikazu konja i čovjeka¹²⁵ Revizijom terena spomenuti ukras nije pronađen, također ostaje nepoznat kontekst motiva. Prilikom obilaska nekropole Vidak, uočen je stećak sa motivom psa. Pas je izrađen plastično na bočnoj strani stećka uz motiv ruke i mača.¹²⁶

5.2.8 Predstave ljudi

Pod ovom podijelom Š. Bešlagić je obradio individualne prikaze ljudi kao i dijelove tijela, pa susrećemo motiv glave, ruke, polufigure, i figure.¹²⁷ Na području općine Vareš evidentirano je šest stećaka sa motivom ruke. Na svim primjercima ruka je prikazana od ramena, savijena u laktu sa ispruženim prstima uz mač ili koplje.

Na svim primjerima opaža se nezgrapna izrada motiva. Kao posljedica toga, Š. Bešlagić navodi da je riječ o slabijim majstorima, odnosno da su se kvalitetniji majstori bavili izradom cijele figure. Po njegovom mišljenju ukras ruke je vrijedna zamjena za punu figuru.¹²⁸

¹²¹ Bešlagić, 1971, 239.

¹²² Bešlagić, 1971, 247.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Vego, 1973, 318.

¹²⁵ Miletić, 1988, 18.

¹²⁶ Muftić, et al., 2010, 18.

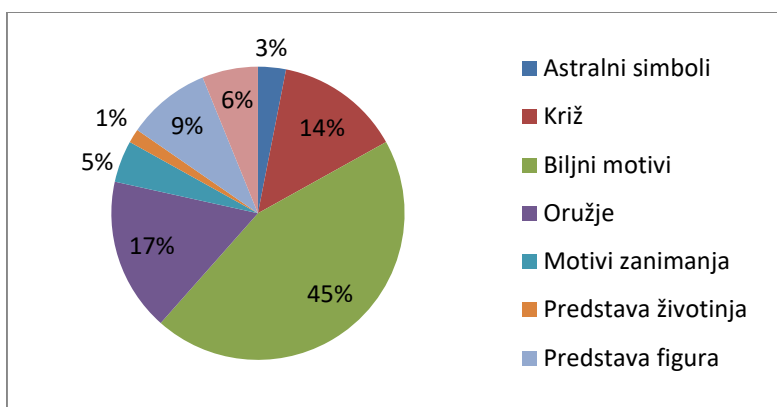
¹²⁷ Bešlagić, 1971, 288.

¹²⁸ Bešlagić, 1971, 290.

Sergejevski smatra da ruka na stećku predstavlja znak prijete sa osvetom. Istražujući motiv ljudske figure na području Bratunca i Srebrenice došao je do zaključka da je isti zastupljen na području na kojem je vršen direktan utjecaj Dubrovačkih majstora¹²⁹ Prema tome odsustvo prikaza pune ljudske figure na području Vareša može se upravi pripisati ovoj konstataciji.

5.2.9 Arhitektonski motivi

Stećci koji su ukrašeni tako da oponašaju dvorce, arkade, šindru, brvna i mrežaste zaklone po Š.Bešlagiću nazvani su arhitektonski motivi. Ovi motivi na području Vareša javljaju se na svega nekoliko primjeraka. Evidentirana su dva manja sljemenjaka sa motivom šindre te jedan sljemenjak i sanduk sa motivom brvna.

Grafikon 3. Zastupljenost ukrasnih motiva (Izradila: Samila Hrustemović)

6. ZAKLJUČAK

U radu se donose podaci o trenutnom stanju nekropola stećaka na području općine Vareš koji su prikaz autorskog terenskog rada. Postavljeni ciljevi obuhvatali su sintezu nekropola stećaka na spomenutom području. Pored formalne analize koja je uključivala stanje i brojnost stećaka te općih odlika – oblika i ukrasa nastojalo se pridonijeti i jasnijem razumjevanju prostornog razmještaja nekropola.

S obzirom na to da tačna karta rasprostranjenosti nekropola na području općine Vareš ne postoji, u radu se donosi precizan kartografski prikaz nekropola izrađen pomoću programa Google Earth, uz napomenu da su zbog zabrinjavajućeg stanja na terenu mogući propusti pri evidentiranju nekropola.

Korištenjem komparativne metode analize prirodnog razmještaja nekropola, primjećene su diferencijacije u razmještaju nekropola u prirodnom ambijentu, na prahistorijskim gradinama, u blizini ranijih antičkih komunikacija ali i recentnih, uopće arheoloških nalazišta, riječnih tokova i planinskih uzvišenja.

U radu je evidentirano trenutno stanje na više od 30 srednjovjekovnih nekropola s oko 500 stećaka, a detaljnom revizijom ispravljene su greške koje se javljaju u literaturi. Evidentirane su i razlike u kvaliteti izrade stećaka i obrade ukrasa te stepenu oštećenosti. Kvalitetnim oblikovanjem izdvajaju se stećci na nekropolama Brda, Didorade, Japije, Mramorje.

Primjećuju se jasne diferencijacije u odabiru motiva i oblikovanja stećaka. Dominantno je prisustvo stećaka oblika sljemenjaka koji u umjetničkom smislu gravitiraju utjecajima klesarske škole srednje Bosne, a dodatno se ogleda i u najučestalijem motivnom ukrasu spirali.

Primarni problem predstavljaju nedostaci arheoloških istraživanja te antropoloških analiza osteološkog materijala, koji bi poslužili kao glavni indikatori za rekonstrukciju i interpretaciju života kasnosrednjovjekovnih populacija. Svakako treba naglasiti kako je revizijom terena prostora općine Vareš utvrđeno nekoliko u potpunosti uništenih lokaliteta, među kojima i više dislociranih ili utonulih stećaka, s naglaskom na nekropole Japije, Didorade..

Činjenično stanje na terenu upućuje na zaključak kako kulturno-historijska baština nije cijenjena u lokalnom kontekstu, kolektivna svijest o njezinom očuvanju na niskom je nivou, što dijelom proizilazi o nedovoljnom poznavanju same materije. Osnivanje institucije, čiji će temeljni zadatak biti očuvanje srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika, čini se kao jedinstveno rješenje.

7. LITERATURA

7.1 Bibliografija

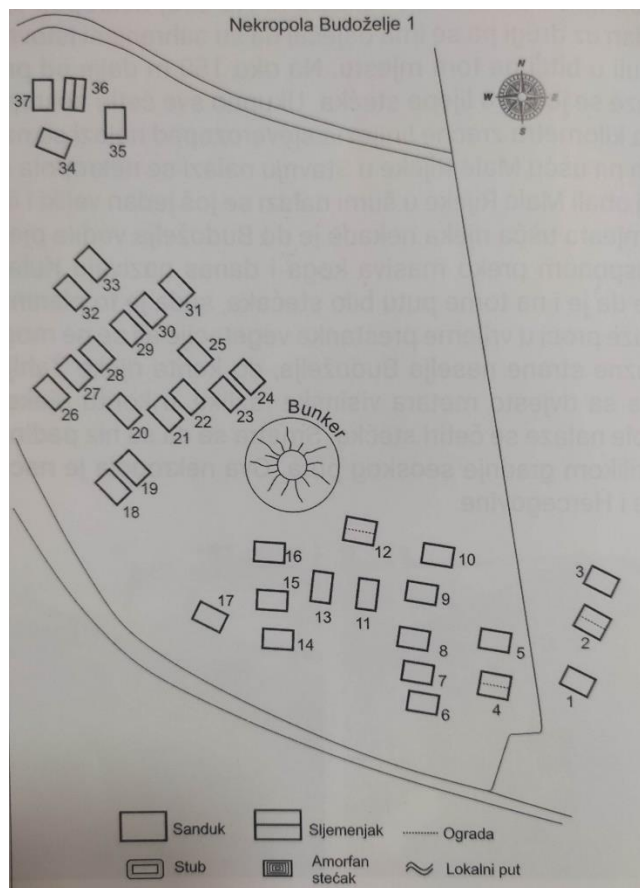
1. ANĐELIĆ, 1971: Pavao Anđelić, *Stara bosanska župa Vidogošća ili Vogošća*, GZM, N.S. Arheologija, Sv. 26, Sarajevo 1971, 337-346.
2. ANĐELIĆ, 1973: Pavao Anđelić, *Bobovac i Kraljeva sutjeska*, Veselin Masleša, Sarajevo 1973, 67.
3. BENAC, 1967: Alojz Benac, *Stećci*, Jugoslavija, Beograd 1967.
4. BENAC, 1984: Alojz Benac, *Mlađe kameno i prelazno doba*, KULTURNA ISTORIJA BOSNE I HERCEGOVINE OD NAJSTARIJIH VREMENA DO PADA OVIH ZEMALJA POD OSMANSKU VLAST, Veselin Masleša, 1984, 55.
5. BEŠLAGIĆ, 1971: Šefik Bešlagić, *Stećci – kultura i umjetnost*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1971.
6. BEŠLAGIĆ, 1971: Šefik Bešlagić, *Kataloško-topografski pregled stećaka*, Biblioteka Kulturno nasljeđe, Veselin Masleša 1971.
7. BEŠLAGIĆ, 1982: Šefik Bešlagić, *Stećci – kultura i umjetnost*, Veselin Masleša, Biblioteka kulturno nasljeđe, Sarajevo 1982.
8. BOJANOVSKI, 1974: Ivo Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, ANUBiH, knj. 2, Sarajevo 1974, 183.
9. BUJAK, 2018: Edin Bujak, *Stećkopedija*, Kameno blago stare bosanske države, Mladinska knjiga, Sarajevo 2018.
10. ČOVIĆ, 1979: Borivoj Čović, *Ostava Brgule*, GZM, N.S. Arheologija, Sv. 34, Sarajevo 1980, 43-53.
11. EVANS, 1965: Arthur J. Evans, *Kroz Bosansku Posavinu, Kroz Bosnu i Hercegovinu peške tokom pobune augusta i septembra 1875.*, Veselin Masleša, Sarajevo 1965, 139.
12. GUNJAČA, 1992: Zlatko Gunjača, *O podrijetlu motiva prekriženih ljiljana*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 1992.
13. IVANKOVIĆ, 2019: Željko Ivanković, *Vareš i vareški kraj kroz stoljeća*, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2019.
14. KREŠLJEVLJAKOVIĆ, 1943: Hamdija Kreševljaković, *Vareš kao glavno središte gvozdenog obrta u Bosni i Hercegovini do 1891.*, Zagreb 1943.

15. LOVRENOVIĆ, 2009: Dubravko Lovrenović, *Stećci : Bosansko i humsko mramorje srednjeg vijeka*, Rabic 2009.
16. MUFTIĆ, 2010: Nehrudin Muftić / Azmir Muftić / Mirnes Hrvat, Turistički katalog stećaka na području općine Vareš, *Vareški stećci*, Kaligraf, Sarajevo 2010.
17. MILETIĆ, 1982: Nada Miletić, *Stećci*, Izdavački zavod Jugoslavija, Beograd 1982.
18. MILETIĆ, 1988: Nada Miletić, *Regija 14: Nalazišta*, Arheološki leksikon BiH, tom 3, Sarajevo 1988, 14-28.
19. MULAOMEROVIĆ, 2009: Jaminko Mulaomerović, *Pregaženi šišmiš u tunelu/pećini Ponikva kod Vareša*, Naš krš, Sv.29/30, Sarajevo 2009-2010, 44.
20. NIŠKANOVIĆ, 2001: *Benedikt Kuripešić: Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju, 1530*. Čigoja štampa, Beograd, 2001, 29-30.
21. OPERTA, 2016: Aida Operta, *Erholungszentrum Hotel Aeris*****, Institut für Architektur und Medien, Gratz 2018, 16.
22. OMERHODŽIĆ, 2022: Ćamil Omerhodžić, *Mramorje Breze i Vareša*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod Breza, Breza, 2022.
23. SERGEJEVSKI, 1956: Dimitrije Sergejevski, *Bazilika u Dabravini*, Zemaljski muzej u Sarajevu, Sarajevo 1956, 32.
24. SERGEJEVSKI, 1952: Dimitrije Sergejevski, *Srednjovjekovni nadgrobni spomenici: Ludmer*, Zemaljski muzej u Sarajevu, 1952, 29-30.
25. ŠKARIĆ, 1923: Vladislav Škarić, *Iz rimske prošlosti*, GZM, Arheologija i povijest, Sv. 35, Sarajevo 1923, 81-82.
26. ŠKRIVANIĆ, 1957: Gavro A. Škrivanić, *Oružje u srednjovjekovnoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku*, SAN, Beograd 1957, 186.
27. VEGO, 1973: Marko Vego, *Kulturni karakter nekropole Radimlje kod Stoca*, Radovi Muzeja grada Zenice, Sv.3, Zenica 1973, 318.
28. VUČIĆ, 2018: Edita Vučić, *Kasnosrednjovjekovne nekropole stećaka zapadne Hercegovine*, Zagreb 2018, 40.
29. WENZEL, 1965: Marian Wenzel, *Ukrasni motivi na stećcima*, Veselin Masleša, Sarajevo 1965.

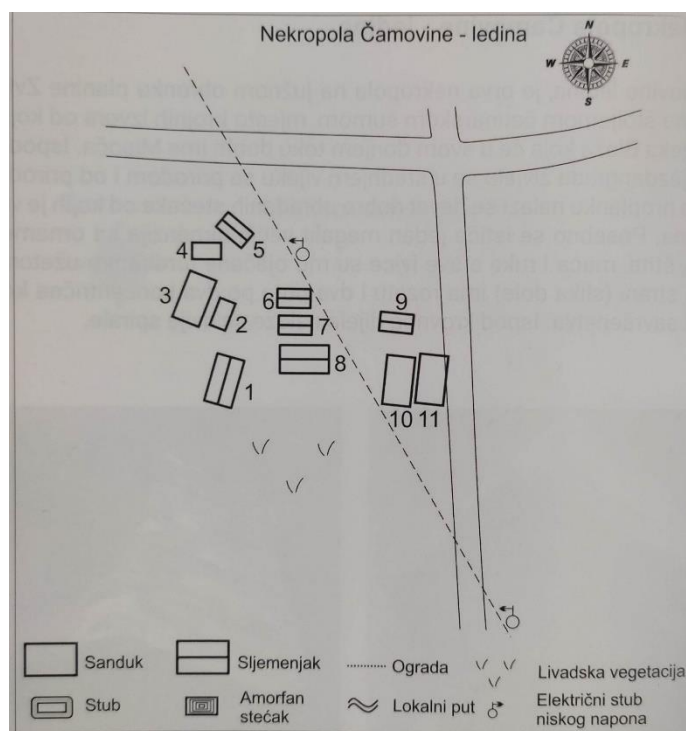
7.2 Elektronski izvori

1. <https://platforma.nekropola.ba/dashboard/statistics> (Pristupljeno: 29.08.2022.)
2. http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2406
(Pristupljeno: 01.09.2022.)
3. <https://platforma.nekropola.ba/dashboard/statistics> (Pristupljeno: 29.08.2022.)
4. http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3062
(Pristupljeno: 29.08.2022.)
5. <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/2yrOx1PaihU=> (Pristupljeno: 29.08.2022.)

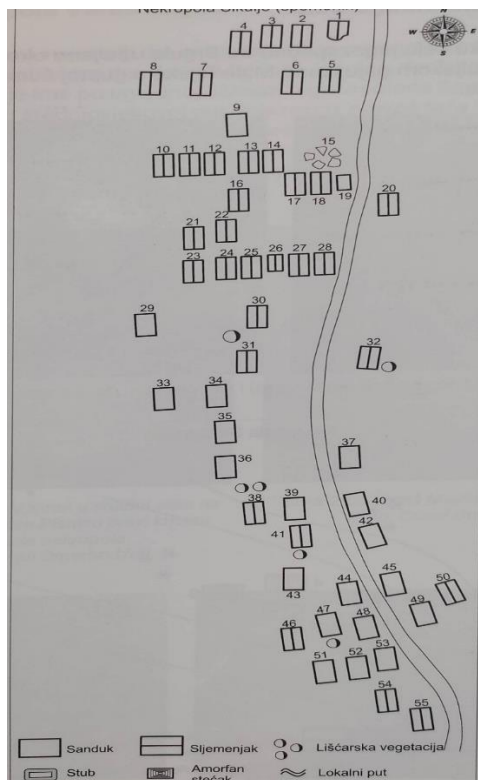
8. PRILOZI

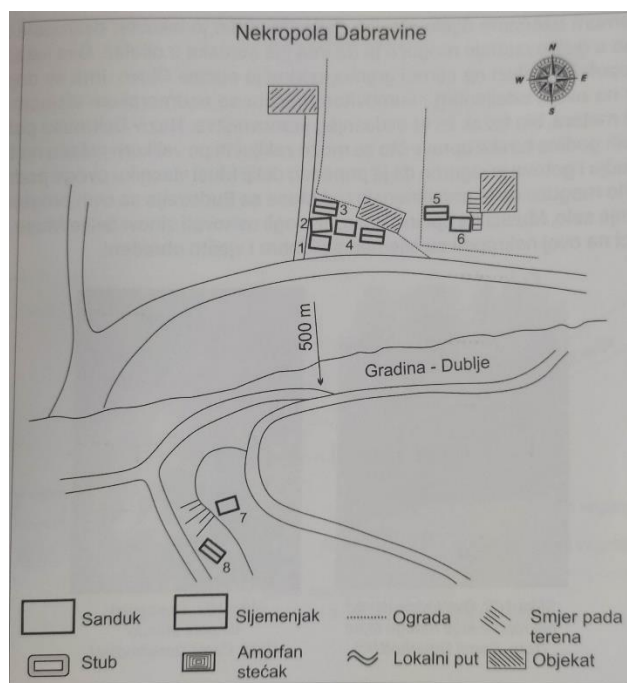
Skica 1: Nekropola Hrid (Ćamil Omerhodžić, 2022, 107)

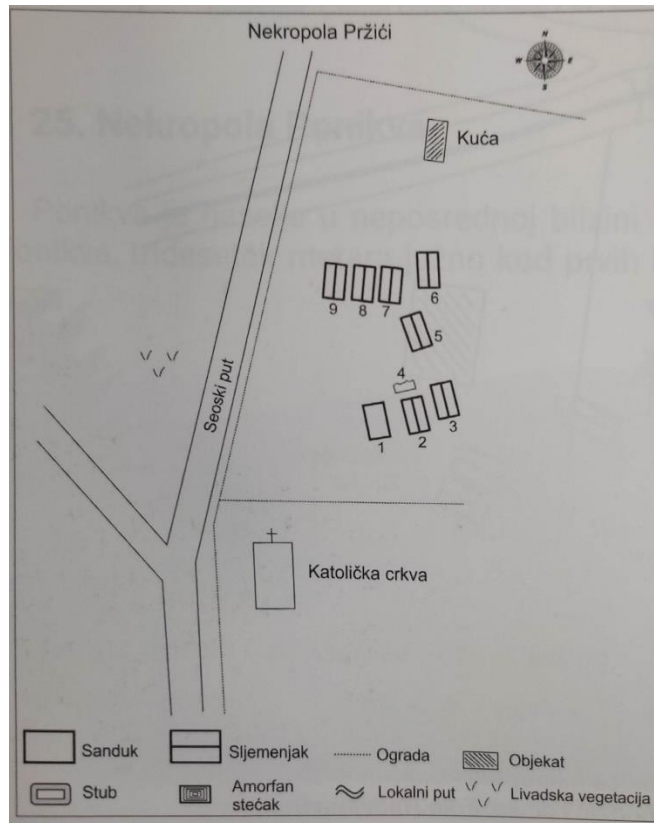
Skica 2: Nekropola Čamovine (Ćamil Omerhodžić, 2022, 112.)

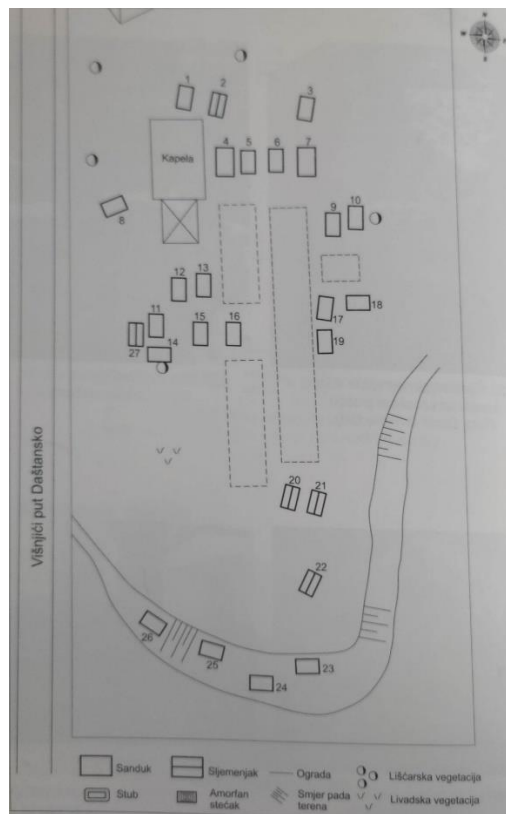
Skica 3: Nekropola Japije (Ćamil Omerhodžić 2022, 157)

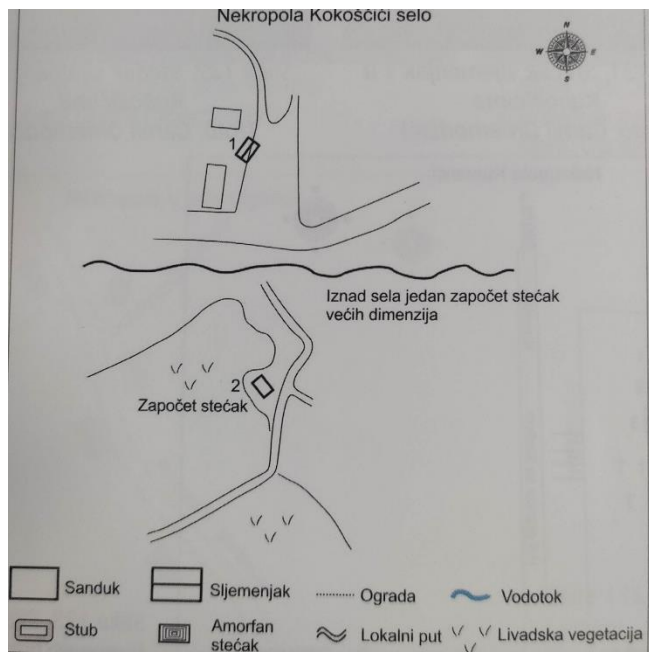
Skica 4: Nekropola Pod – Dabravine (Ćamil Omerhodžić, 2022, 114.)

Skica 5: Nekropola Brezik – Pržići (Ćamil Omerhodžić)

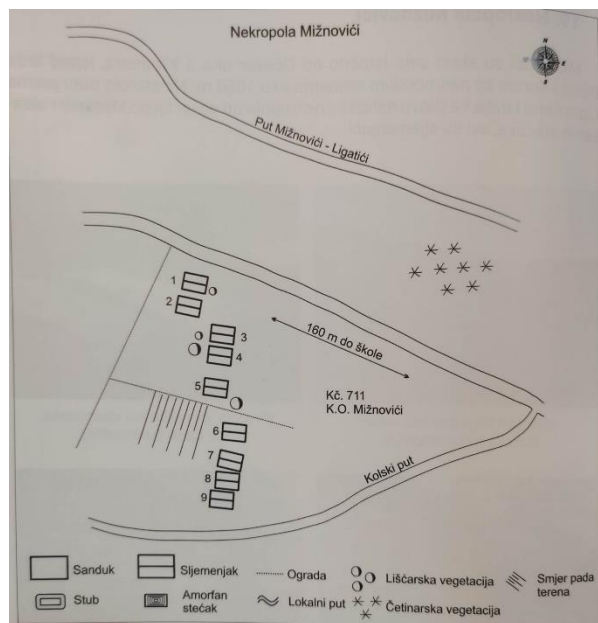
Skica 6: Nekropola Pržići (Ćamil Omerhodžić, 2022, 166)

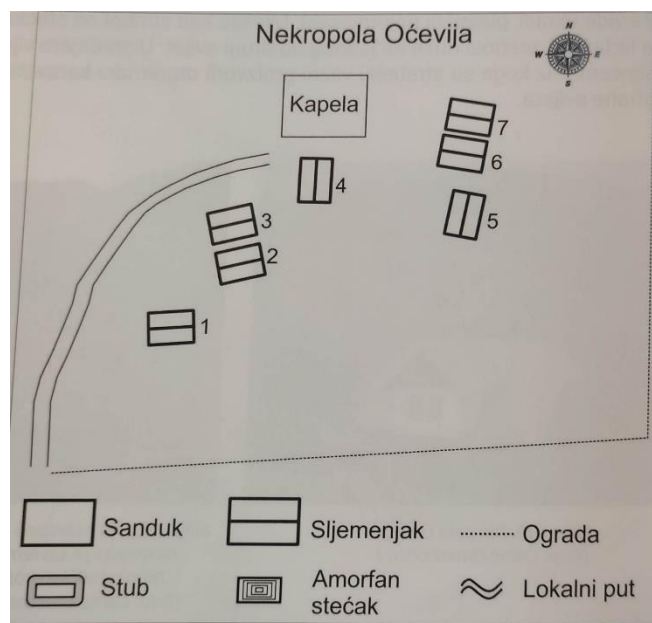
Skica 7: Nekropola Kokošćici (Ćamil Omerhodžić, 2022, 125)

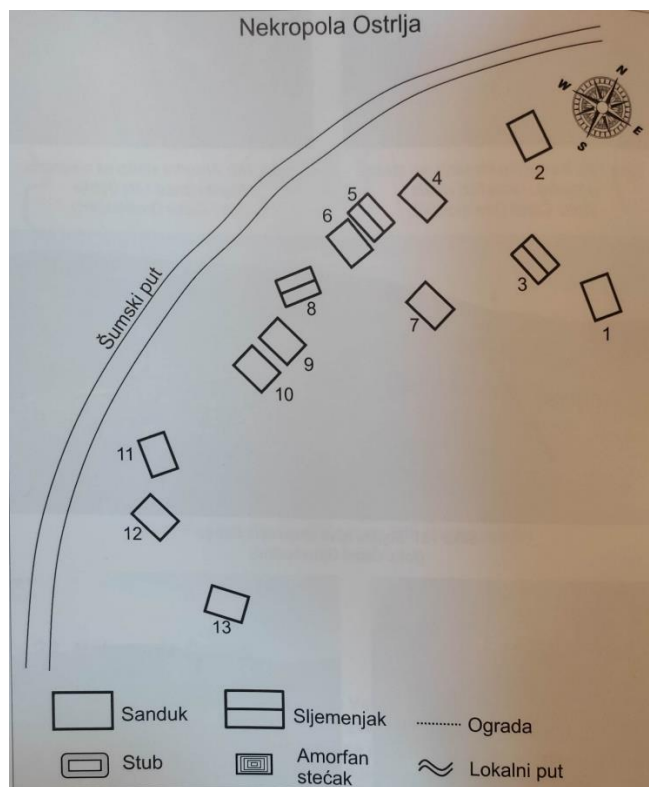
Skica 8: Nekropola Kadarići (Ćamil Omerhodžić, 2022, 122.)

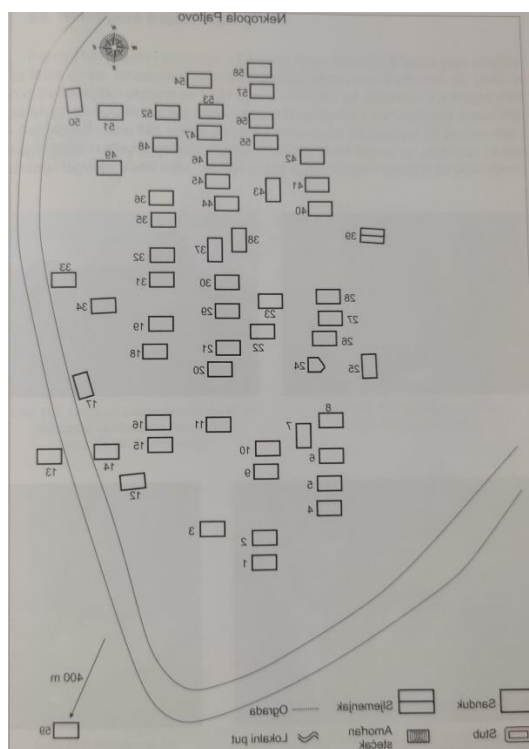
Skica 9: Nekropola Radov Kamen – Mižnovići (Ćamil Omerhodžić, 2022, 131.)

Skica 10: Nekropola Očevija (Ćamil Omerhodžić, 2022, 134.)

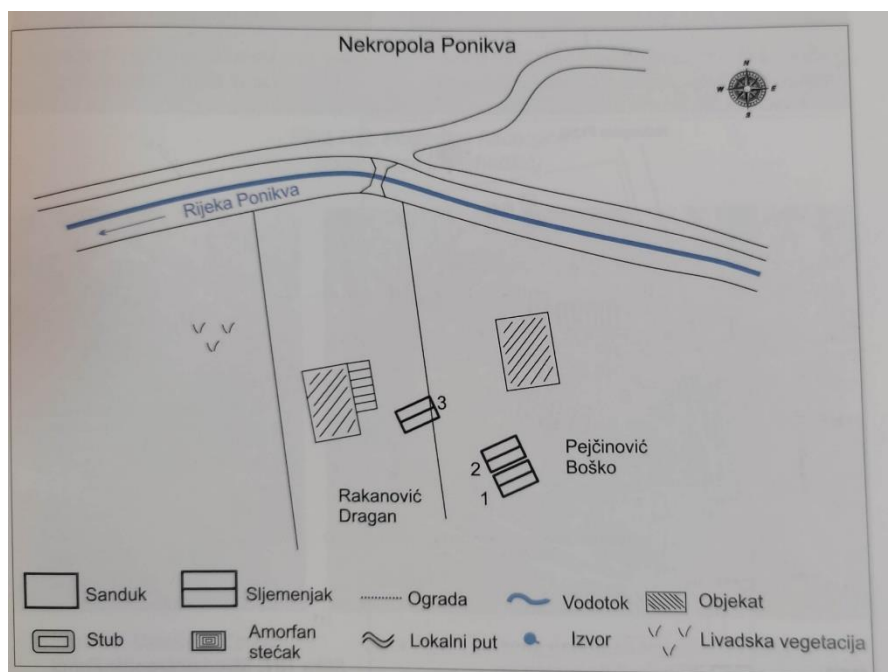
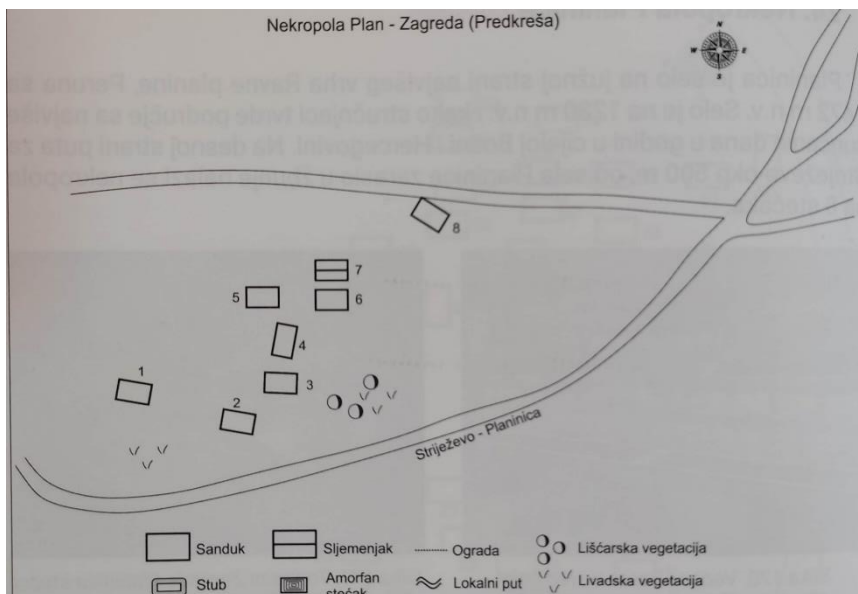

Skica 11: Nekropola Fatihovo greblje – Ostrlja (Ćamil Omerhodžić, 2022, 138)

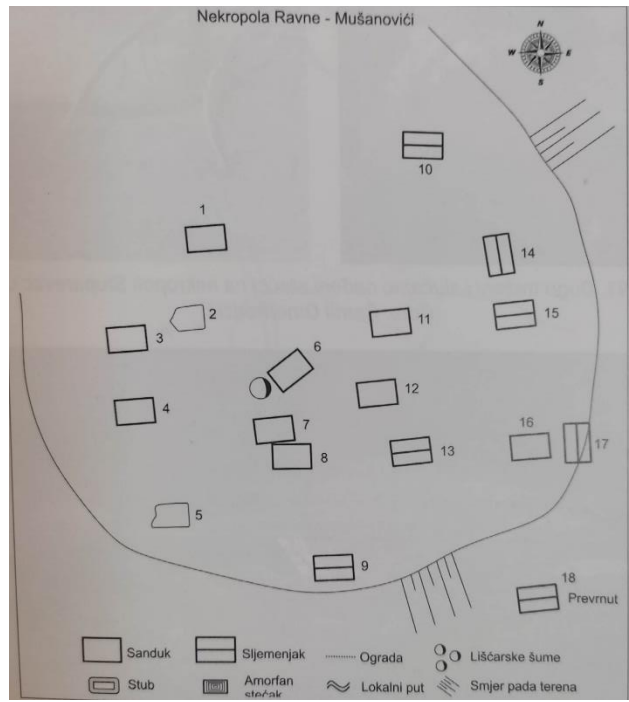

Skica 12: nekropola Pajtov Han (Ćamil Omerhodžić, 2022, 140).

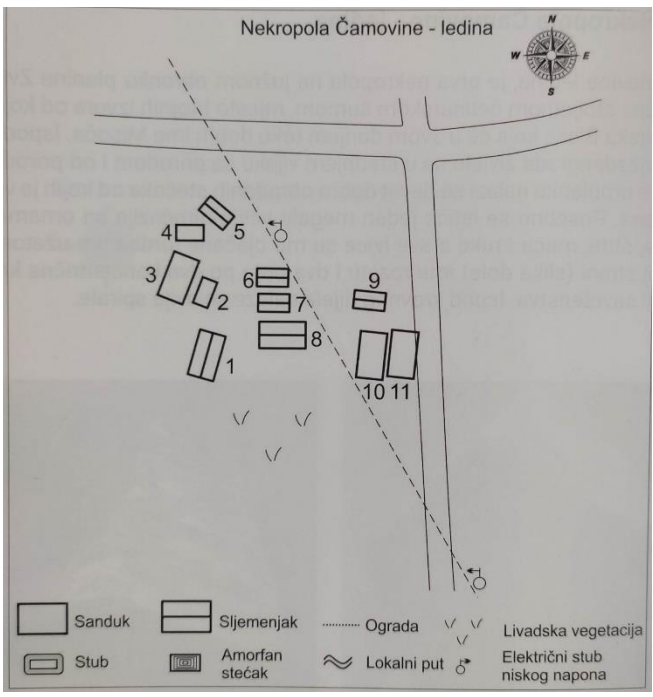
Skica 13: Nekropola Kreš – Planinica (Ćamil Omerhodžić, 2022, 142.)

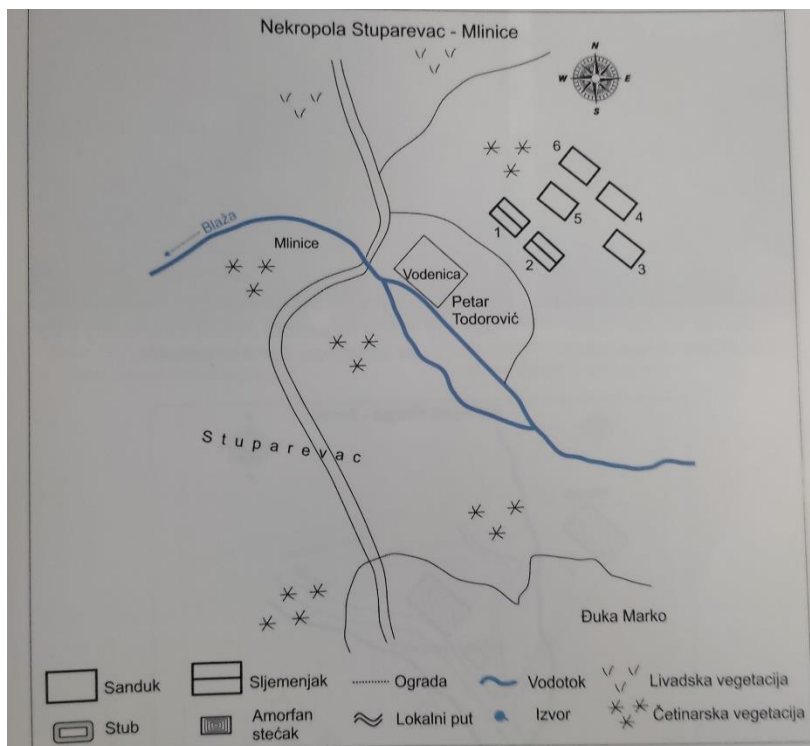
Skica 14: Nekropola Ponikva (Ćamil Omerhodžić, 2022, 143.)

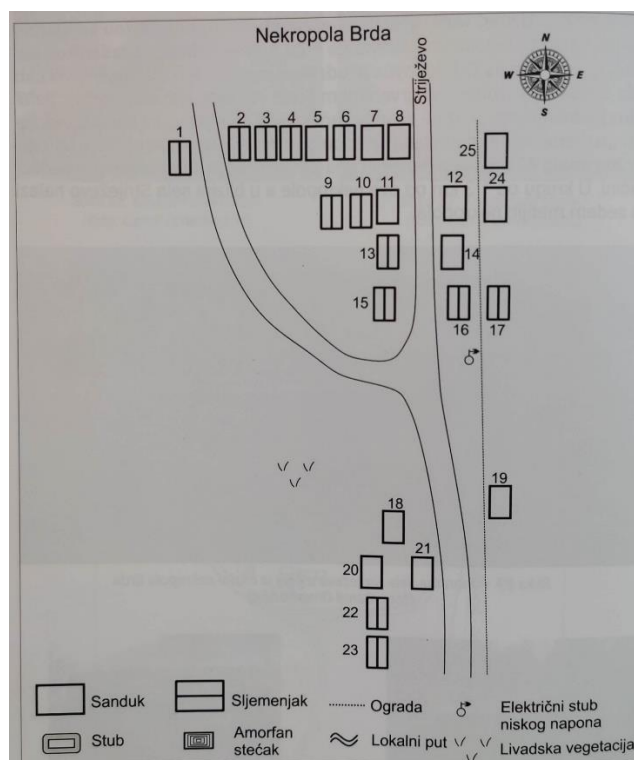
Skica 15: Nekropola Grebica (Ćamil Omerhodžić, 2022, 147.)

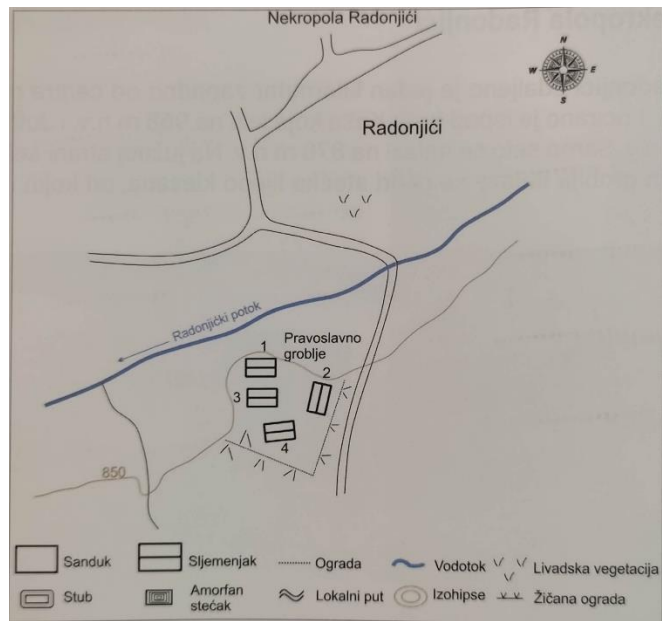
Skica 16: Nekropola Čamovine (Ćamil Omerhodžić, 2022, 110)

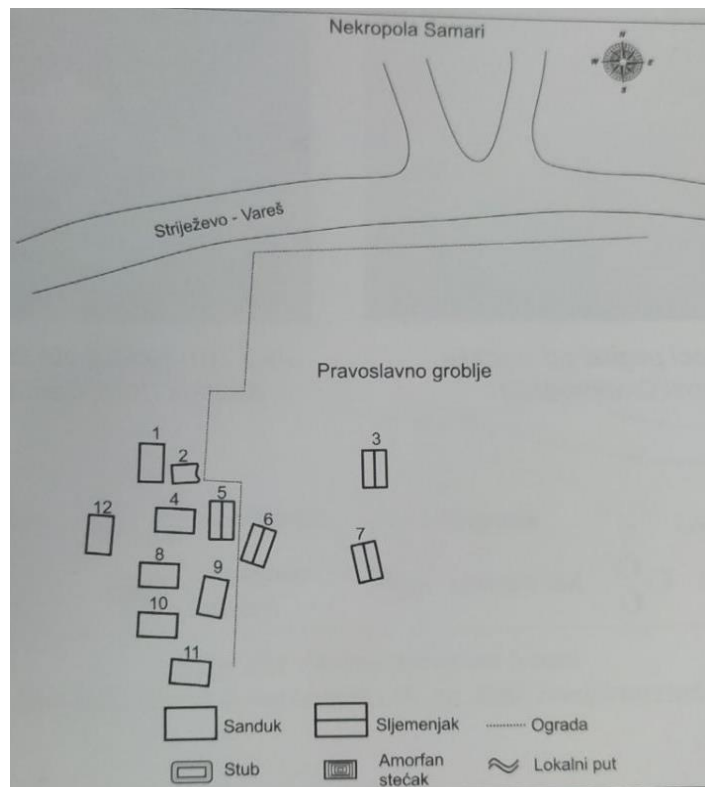
Skica 17: Nekropola Polja (Ćamil Omerhodžić, 2022, 149)

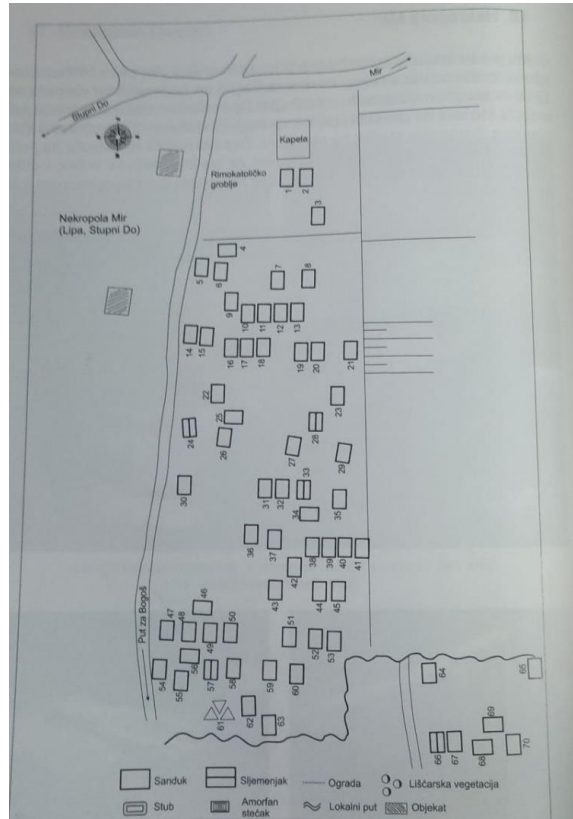
Skica 18: Nekropola Brda (Ćamil Omerhodžić, 2022, 106)

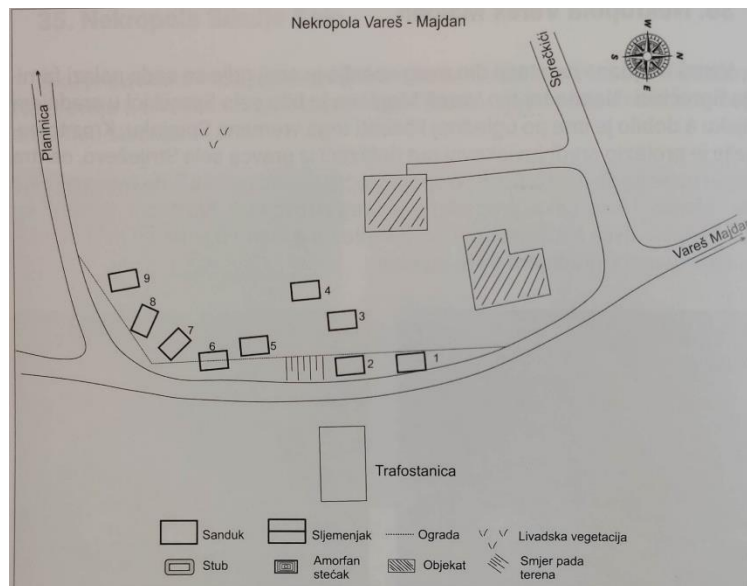
Skica 19: Nekropola Jukino brdo (Ćamil Omerhodžić, 2022, 121)

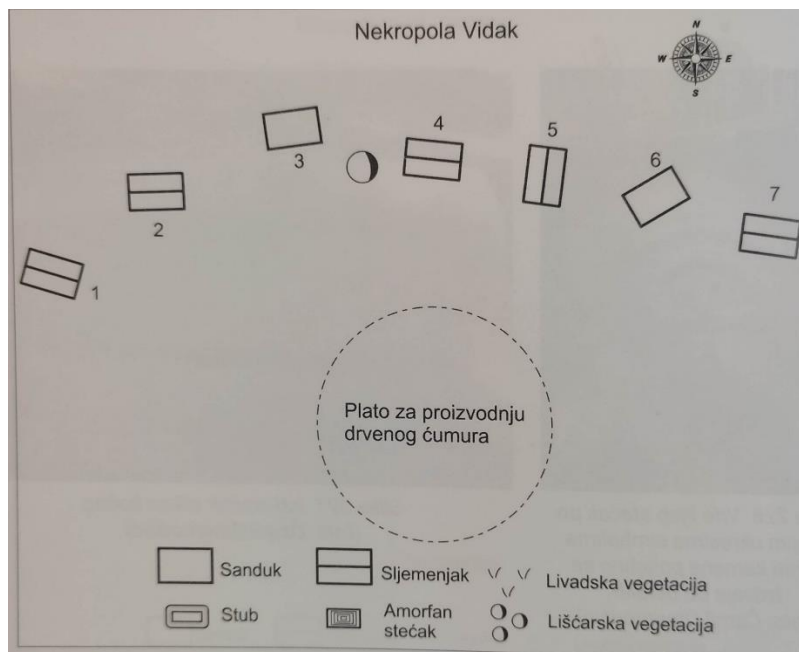
Skica 20: Nekropola Samari (Ćamil Omerhodžić, 2022, 151)

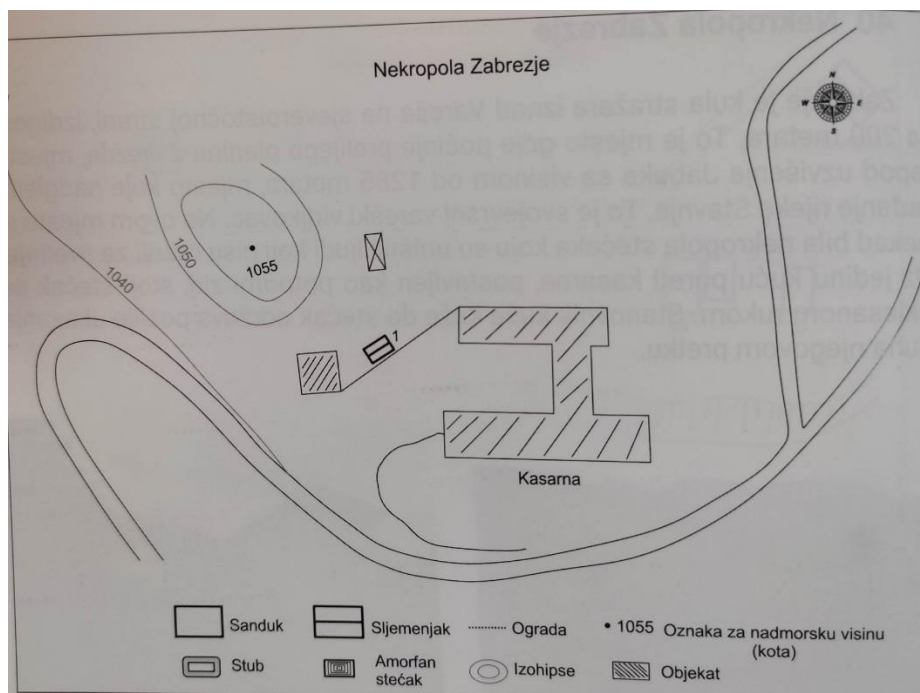
Skica 21: Nekropola Stupni Do (Ćamil Omerhodžić, 2022, 130)

Skica 22: Nekropola Vareš Majdan (Ćamil Omerhodžić, 2022, 162)

Skica 23: Nekropola Vidak (Ć.Omerhodžić, 2022, 162)

Skica 24: Nekropola Zabrezje (Ć. Omerhodžić, 2022, 170)

9.KATALOG

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Glavica/Hrid, Budoželje, Vareš
Koordinate	N 44° 08' 11.1" E 18° 33' 41.67" Nadmorska visina 1037 m
Broj stećaka	37
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	Najveća nekropola u selu Budoželje smještena je u samom centru. Lokalitet je poznat pod nazivom Glavica/Hrid. Nekropola je nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine.
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Mještani sela Budoželje pamte priču koja je prenesena s koljena na koljeno. Naime, jedne prilike stećci sa spomenute nekropole su pomjereni a nedugo nakon toga selo je zadesilo veliko nevrijeme koje je bilo neuobičajeno za to doba godine. Nevrijeme je trajalo do onog momenta dok se stećci nisu vratili na prvobitno stanje.
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	20.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Glavica/Hrid		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sanduk
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Stećak u obliku sanduka, suprotne orijentacije od većine drugih stećaka na nekropoli. Autor Šefik Bešlagić zabilježio je postojanje motiva u vidu predstave sa centralnom figurom konja. Danas, nažalost spomenuti motiv nije vidljiv. Jedino se nazire uklesani motiv polumjeseca.		
Ukrasi	Polumjesec		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 193 cm Širina: 102 cm Visina: 45 cm	Orijentacija	S – J
Crtež/i ili fotografija/e			

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Glavica/Hrid		
Broj stećka	002	Tip/Oblik	Sanduk
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sanduk utonuo te naknadno isklesan da bi služio kao korito za sakupljanje kišnice.		
Ukrasi	Nema		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 160 cm Širina: 72 cm Visina: 25 + cm	Orijentacija	S – J
Crtež/i ili fotografija/e			

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Solila/Trzan, Budoželje, Vareš

Koordinate	N 44° 08' 06.33" E 18° 34' 55.06" Nadmorska visina 1079 m
Broj stećaka	13
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	U Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine, lokalitet Solila/Trzan nazvana su Budoželj 1. Stećci su solidne obrade, grupisani jedan uz drugog, postojanje suprotne orijentacije govori o tome da postoji mogućnost premještanja stećaka zbog lakšeg prilaza obradivim površinama.
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Nema
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	20.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Solila/Trzan		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sljemenjak sa postoljem
Stanje očuvanosti	Dobro		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz obrasca o nekropoli		
Opis	Sljemenjak neznatno izdvojen od ostalih stećaka. Pažnju plijeni kvalitetnom izradom i ukrasima sa bočne i čeonu strane.		
Ukrasi	Sa bočne strane izrađen motiv u obliku ruke kroz koju prolazi mač. Na čeonu strani stećka prikazan je dvostruki polumjesec, centriran, okrenut ka dole.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 177 cm Širina: 69 cm Visina: 78 + cm Visina postolja: 15 cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Didorade, Blaža, Vareš
Koordinate	N 44° 08' 11.111" E 18° 37' 61.11" Nadmorska visina 1123 m
Broj stećaka	60
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	Po Bešlagiću na nekropoli se nalazi 40 stećaka, međutim izlaskom na teren utvrđeno je postojanje 60 stećaka. Obzirom na to da se stećci nalaze na teško pristupačnom terenu, u šumi, postoji mogućnost da broj od 60 stećaka nije konačan.
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Dva sljemenjaka koja se nalaze uz raskrižje šumskih puteva, niže od ostalog dijela nekropole s većim brojem stećaka, u narodu se nazivaju Blaž i Selak.
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	22.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Didorade		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sljemenjak vidno oštećen i premješten uslijed radova u šumi. Vrlo kvalitetne izrade samog stećka i ukrasa.		
Ukrasi	Na čepnoj strani nalazi se lijepo urađen prikaz beskonačne spirale iznad koje se nalazi rozeta. Okvir stećka izrađen je u vidu duboko usječene tordirne trake koja na čeonj strani uokviruje motive i proteže se čitavom dužinom stećka. Prisustvo ostalih motiva nije moguće dokazati obzirom na stanje stećka.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 175 + cm Širina: 76 cm Visina: 55 + cm	Orijentacija	I – Z
Crtež/i ili fotografija/e			

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Didorade		
Broj stećka	002	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Srednje dobro		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Stećak kvalitetne izrade znatno potonuo.		
Ukrasi	Na čeonj strani nalazi se prikaz dva grozda dok je sa lijeve strane smješten motiv u obliku zastave, a desno se nalazi manji križ jednakih krakova.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 152cm Širina: 70 cm Visina: 55 cm	Orijentacija	SI – JZ
Crtež/i ili fotografija/e			

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Didorade		
Broj stećka	003	Tip/Oblik	Sanduk
Stanje očuvanosti	Srednje dobro		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Najveći sanduk u nekropoli smješten je centralno uz skupinu manjih sljemenjaka. Zasigurno je ovaj stećak grobno obilježje vrlo važne osobe.		
Ukrasi	Nema		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina:210 cm Širina: 180 cm Visina: 50 cm	Orijentacija	Z-I
rtež/i ili fotografija/e			

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Didorade		
Broj stećka	004	Tip/Oblik	Sanduk
Stanje očuvanosti	Srednje dobro		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sanduk karakterističnog ukrasa u odnosu na ostatak nekropole.		
Ukrasi	Urezani ukrasi u obliku arhitektonskog motiva šindre.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 152 cm Širina: 60 cm Visina: 40 cm	Orijentacija	SI – JZ
Crtež/i ili fotografija/e			

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Didorade		
Broj stećka	005	Tip/Oblik	Sljemenjak postoljem s
Stanje očuvanosti	Srednje dobro		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sljemenjak izdvojen od ostatka nekropole predstavlja pravo remek djelo. Po narodnoj predaju govori se da stećak pripada vitezu koji se zvao Blaž, te je po njemu nazvana čitava oblast Blaža.		
Ukrasi	Sa obje čeonu strane nalaze se kvalitetno izrađeni ukrasi u vidu križa i beskonačne spirale. Križ je načinjen od tordirane pletenice i zauzima čitavu čeonu stranu, dok je druga čeonu stranu ukrašena sa dvije beskonačne spirale između kojih se nalazi jedan uspravni "štap" koji se grana pri dnu na dvoje. Posmatrajući ukras, moglo bi se reći da te dvije grane predstavljaju noge a spirale ruke, do sada se niko toliko nije bavio tumačenjem motiva na ovoj nekropoli. Ivice stećka uokvirene su beskonačnom spiralom.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 210 cm Širina: 85 cm Visina: 83 cm	Orijentacija	SI – JZ

Crtež/i ili fotografija/e

Detaljni podaci o stećcima

Nekropola	Didorade		
Broj stećka	006	Tip/Oblik	Sljemenjak postoljem s
Stanje očuvanosti	Srednje dobro		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz obrasca o nekropoli		
Opis	Sljemenjak koji se zajedno sa prethodnim izdvaja od ostatka nekropole, po narodnom predavanju nazvan je Selak, a okolna planina po njemu je dobila ime Selačka.		
Ukrasi	Sa obje čeone strane nalaze se ukrasi. Može se reći da je glavni ukras sigurno prikaz ljljana koji stoji na visokom "štapu" okolo kojeg sa obje strane stoje beskonačne spirale. Iznad njih u trouglu nalazi se uokvirena rozeta. Druga čeona strana potonula je do pola ali je vidljiva kvalitetna izrada beskonačne		

	spirale oko kojih su raspoređene po tri rozete a iznad njih u trouglu nalazi se jedna rozeta. Sa bočne strane, gotovo cijelom dužinom izrađen je motiv ruke u kojoj se nalazi koplje sa zastavicom. Ukeas je izveden veoma plitko. Dok su ukrasi na bočnim stranama dosta kvalitetnije izrade.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 215 cm Širina: 90 cm Visina: 92 cm Visina postolja: 15 cm	Orijentacija	SI – JZ
Crtež/i ili fotografija/e			

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Japije, Brgule, Vareš
Koordinate	N 44° 12' 051.995" E 18° 39' 01.02" Nadmorska visina 1045 m
Broj stećaka	55
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	Arheološki leksikon navodi prisustvo 100 stećaka na lokalitetu Japije. Međutim danas je situacija drugačija. Lokalitet se nalazi u jelovoj šumi u jako lošem stanju. Stanje nekropole narušeno je usred sječe šume, stećci su prekriveni stablima, premješteni zbog gradnje šumskog puta, nekoliko primjeraka je devastirano i veći broj stećaka je potonuo. Za stećke koji su preživjeli sve spomenute nedaće može se reći da su kvalitetne izrade, a velika pažnja posvećena je i samoj izradi stećaka. Gotovo svaki sljemenjak je ukrašen, tako da nekropola Japije broji najviše ukrašenih primjeraka na jednom mjestu na području općine Vareš. Javljuju se ukrasi: križ, svastika, ruka, koplje, rozeta, kružnica, bordure, spirale, štap...
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Nema
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	22.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Japije		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz obrasca o nekropoli		
Opis	Sljemenjak vrlo kvalitetne izrade uslijed radova u šumi prevnut na bok te obrastao u šiblje.		
Ukrasi	Sa obje čeonne strane nalazi se prikaz ljiljana, čiji listovi se šire do ivica samog stećka. Pažljivijim posmatranjem samog motiva očigledno je to da prikaz ljiljana teži ka predstavi križa.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 114 + cm Širina: 64 cm Visina: 40 + cm	Orijentacija	Z – I

Crtež/i ili
fotografija/e

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Japije		
Broj stećka	002	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz obrasca o nekropoli		
Opis	Sljemenjak vrlo kvalitetne izrade potonuo više od pola.		

Ukrasi	Sa obje čeonne strane nalazi se prikaz dvije beskonačne spirale okrenute suprotno jedna drugoj, iznad njih u okviru u obliku trougla nalazi se rozeta. Vanjske ivice ukrašene su bordurama.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 190 cm Širina: 70 cm Visina: 60 + cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Japije		
Broj stećka	003	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sljemenjak dobre izrade djelomično potonuo i obrastao mahovinom.		
Ukrasi	Sa obje čeone strane nalazi se prikaz dvije beskonačne spirale okrenute suprotno jedna drugoj.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 165 cm Širina: 60 cm Visina: 50 + cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Japije		
Broj stećka	004	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sljemenjak vidno potonuo obrastao mahovinom.		
Ukrasi	Stećak ukrašen sa obje čeone strane. Prva čeona stranaukrašena dvjema beskonačnim spiralama dok je iznad njih u okviru izdubljena kružnica. Sa druge čeone strane vidljiv je samo okvir u obliku trougla dok je ostatak nevidljiv zbog potonuća.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 172 cm Širina: 70 cm Visina: 25 + cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Japije		
Broj stećka	005	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sljemenjak vrlo kvalitetne izrade, utonuo više od pola svoje površine.		
Ukrasi	Sa jedne čeone strane nalaz se ukras dvije beskonačne spirale koje nastaju iz sljemena i prikazane su suprotno jedna drugoj. Ispod završetaka spirale nalaze se rozete. Bočna strana ukrašena je sa motivom ruke u kojoj se nalazi dugačko koplje sa zastavicom. Ivice i mjesto spajanja sljemena izvedeno je bordurama.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 190 cm Širina: 78 cm Visina: 45 + cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Japije		
Broj stećka	006	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sljemenjak potonuo tako da je jedino vidljiv krov sljemena.		
Ukrasi	Ukrasi su za razliku od ostalih stećaka na nekropolama izvedeni na sljemenu. Na jednom se nalazi prikaz latinskog križa i svastike, dok se na drugom nalazi polumjesec i jedan nedefinirani ukras, jer je stećak uništen.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 125 cm Širina: 58 + cm Visina: 30 + cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Japije		
Broj stećka	007	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sljemenjak potonuo gotovo potpunom površinom.		
Ukrasi	Ukras izvden po sljemenjaku u obliku šindre.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 106 cm Širina: / cm Visina: 5 + cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Brezik, Vareš
Koordinate	N 44° 14' 761.415" E 18° 35' 01.01" Nadmorska visina 1140 m
Broj stećaka	9
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	Na lokalitetu Brezik nalazi se 9 stećaka, izmještenih iz katoličkog groblja zbog izgradnje kapelice. Stećci su kvalitetne izrade, ali su zbog spomenutog izmještanja u lošem stanju, nabacani jedni preko drugih. Tri stećka sadrže identične ukrase u vidu spirale i rozete.
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Nema
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	22.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Brezik		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sljemenjak sa postoljem
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz obrasca o nekropoli		
Opis	Stećci su vrlo kvalitetne izrade u obliku sanduka i sljemenjaka sa postoljem.		
Ukrasi	Tri sljemenjaka sa postoljem sadrže identične ukrase u vidu spirale i rozete.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 160 cm Širina: 60 cm Visina: 40 + cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Radov kamen, Mižnovići, Vareš
Koordinate	N 44° 17' 101.566" E 18° 49' 94.59" Nadmorska visina 884 m
Broj stećaka	13
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	<p>Između sela Mižnovići i Ligatići, pored stare osnovne škole nalazi se lokalitet Radov kamen sa 13 stećaka. Nekropola se nalazi u šumi, neki od stećaka su izmješteni te su tom prilikom prevrnuti na bok.</p> <p>Sam lokalitet dobio je naziv sigurno po nekom srednjovjekovnom junaku. No, međutim stanovnici nisu znali objasniti o čemu je tačno riječ. Toponim lokaliteta zasigurno zaslužuje detaljnije istraživanje.</p>
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Nema
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	22.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Radov kamen		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Stećak vrlo kvalitente izrade specifičnih ukrasa izdvaja se od osttka nekropole.		
Ukrasi	Sljemenjak dobre izrade, ukrašen je sa zapadne čeone strane prikazom dvaju beskonačnih spirala iznad kojih je smješten arhitektonski mtiv u obliku greda.* Sa bočne strane je izvedena ruka zajedno sa mačem, a pored prstiju smjestila se još jedna beskonačna spirala. Ivice stećka izvedene sus u borduri.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 180 cm Širina: 70 cm Visina: 60 + cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Pajtov Han, Vareš
Koordinate	N 44° 05' 105.561" E 18° 04' 94.06" Nadmorska visina 692 m
Broj stećaka	70
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	Na teško pristupačnom terenu, u dolini rijeke Stavnje, nalazi se lokalitet Pajtov Han, na kojem je pronađena nekropola sa 70 stećaka. Nekropola je teže uočljiva, u izrazito lošem stanju, obrasla šumom, prekrivena debljim slojem zemlje i lišća, možda je to razlog zašto stručna literatura na ovom lokalitetu bilježi 32 stećka. U neposrednoj blizini nalazi se veća stijena, za koju se može pretpostaviti da je služila za samu izradu stećaka. Prisutni su stećci u obliku sljemenjaka, sljemenjaka sa postoljem, ploče te sanduci. Za većinu stećaka nemoguće je odrediti oblik obzirom na to da su potonuli.
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Nema
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	22.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Pajtov Han		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sljemenjak sa postoljem
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Stećak vrlo kvalitetne izrade specifičnih ukrasa izdvaja se od ostatka nekropole.		
Ukrasi	Na obje čeonu stranu smjestili su se ukrasi u vidu beskonačne spirale sa rozetom.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 181 cm Širina: 75 cm Visina: 60 + cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Mramorje-Čamovine, Ravne, Vareš
Koordinate	N 44° 01' 22.267" E 18° 04' 25.73" Nadmorska visina 1005 m
Broj stećaka	6
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	Na lokalitetu Čamovine nalazi se 6 stećaka dobro očuvanih. Tri stećka su u obliku sljemenjaka i to jedan sljemenjak je sa postoljem, a ostala 3 su sanduci. Može se reći da su stećci kvalitetne izrade, a posebna pažnja posvećena je i samoj izradi ukrasa.
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Nema
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	22.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Mramorje-Čamovine		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sljemenjak sa postoljem
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Najveći stećak na nekropoli, sljemenjak sa postoljem ukrašen je sa sve četiri strane. Njegov položaj se izdvaja od ostatka nekropole. Pored njega smješten je jedan stećak manjih dimenzija, može se reći da je u pitanju neka veza između ova dva stećka. Ujedno, ova spomenuta dva stećka jedina su i ukrašena na nekropoli.		
Ukrasi	Na istočnoj čeonj strani nalazi se beskonačna spirala i rozeta oko koje su smještene dvije kružnice. Nazapadnoj čeonj strani isto se nalazi spirala i ta cijela strana je uništena. Bočne strane ukrašene su kopljem i rukom, dok je na drugoj ruka, štit i mač i dva grozda.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 140 cm Širina: 70 cm Visina: 70 + cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Brda, Striježevo, Vareš
Koordinate	N 44° 79' 91.16" E 18° 27' 81.51" Nadmorska visina 977 m
Broj stećaka	24
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	Nekropola sadrži 24 stećaka, 7 od njih su oblika sljemenaka, 8 sanduka te 7 ploča. Stručna literatura iz 1971 .godine navodi prisutnost 40 stećaka na ovoj nekropoli, iz čega se može zaključiti da danas nešto manje od pola stećaka je nažalost nevidljivo. Od svih prisutnih oblika najviše su ugrožene ploče koje vremenom nestaju, te i jedan sanduk većih dimenzija ostećen udarom groma, koji sve više propada.
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Stariji stanovnici sela Striježeva pamte da je prilikom gradnje alternativne ceste koja spaja Vareš i Brezu, koja prolazi kroz nekropolu Brda uslijed pomjeranja određenog broja stećaka došlo do nezapamćenog nevremena.
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	22.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Brda		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sljemenjak kvalitetne izrade smješten je u centralnom dijelu nekropole.		
Ukrasi	Na zapadnoj čeonj strani sadrži motiv križa, čiji su krakovi sačinjeni od kružnice, okolo križa su dvije beskonačne spirale. Na bočnoj strani prikaza je ruka kroz koji prolazi mač, pa se može protumačiti prije da je poojnik bio ranjen nego da je nosio u ruci isti. Pored ruke je još jedna spirala. Cijeli stećak uokviren je bordurom lijepe izrade.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 175 cm Širina: 95 cm Visina: 75 + cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Radonjići, Striježevo, Vareš
Koordinate	N 44° 09' 09.89" E 18° 27' 02.24" Nadmorska visina 824 m
Broj stećaka	4
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	U sklopu pravoslavnog groblja nalaze se četiri stećka u obliku sarkofaga. Stećci su u prilično očuvanom stanju, kvalitetno isklesani, obrasli siblijem i travom. Raspoređeni su u dva reda. Drugi red čini jedan stećak čiji je položaj znatno izmjenjen usred nepravilnog terena na kojem je nalazi.
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Nema
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	22.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Radonjići		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sljemenjak kvalitetne izrade smješten je u centralnom dijelu nekropole.		
Ukrasi	Stećak sadrži ukras na sjevernoj čeonj strani u vidu beskonačnih spirala i uokvirene u trougao rozete.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 180 cm Širina: 80 cm Visina: 75 cm	Orijentacija	Z – I
Crtež/i ili fotografija/e			

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Samari, Striježevo, Vareš
Koordinate	N 44° 06' 06.12" E 18° 17' 05.02" Nadmorska visina 872 m
Broj stećaka	12
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	Lokalitet Samari u mjestu Striježevo, grad Vareš u sklopu pravoslavnog groblja zatečeno je 12 stećaka. Stručna literatura ne spominje ovu nekropolu. Od ukupnog broja stećaka, 3 stećka u obliku sljemenjaka su očuvana u jako dobrom stanju. Ostali stećci se nalaze izvan ograđenog prostora, zanemareni su i njihovo stanje je loše. Pored izmještanja, jasno se može primjetiti neodgovorno ponašanje, prilikom čega su stećci nabacani jedan preko drugog.
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Nema
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	22.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima

Nekropola	Samari		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sljemenjak kvalitetne izrade smješten je u centralnom dijelu pravoslavnog groblja.		
Ukrasi	Stećak sadrži ukras na sjevernoj čeonj strani u vidu nepoznatog ukrasa. Osnovica ukrasa bi mogla predstavljati štap dok dodatak nije jasan. Ovaj ukras nigdje drugdje nije zabiljžen u stručnoj literaturi.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 160 cm Širina: 100 cm Visina: 55 + cm	Orijentacija	SZ – JI
Crtež/i ili fotografija/e			

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Samari		
Broj stećka	002	Tip/Oblik	Sljemenjak
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sljemenjak kvalitetne izrade smješten je izvan pravoslavnog groblja. Najvjerovatnije je izmješten.		
Ukrasi	Stećak sadrži ukras na sjevernoj čeonj strani u vidu štapa sa oštrijim krakovima.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 160 cm Širina: 110 cm Visina: 28 + cm	Orijentacija	SZ –JI
Crtež/i ili fotografija/e			

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Vidak, Zvijezda, Vareš
Koordinate	N 44° 17' 04.44" E 18° 40' 16.67" Nadmorska visina 1127 m
Broj stećaka	7
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	Na planini Zvijezdi nalazi se lokalitet Vidak koji broji 7 stećaka. Stećci su djelomično potonuli u zemlju, ali su naknadno otkopavani. Također stećcima je stanje ugroženo i sječom šume koja se odvija neposredno uz nekropolu. Na nekropoli Vidak nalaze se 4 sljemenjaka, 1 sanduk, dok za 2 sa sigurnošću se ne može utvrditi oblik. Može se reći da su stećci kvalitetne izrade.
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Nema
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	22.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima

Nekropola	Vidak		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sljemenjak sa postoljem
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.		
Opis	Sljemenjak kvalitetne izrade smješten je u centralnom dijelu pravoslavnog groblja.		
Ukrasi	Posebno se ističu dva stećka, jedan veći sljemenjak sa postoljem na kojem su prikazani motivi mača, ruke, psa ili vuka, polumjeseca, štita, rozete, križa i bordura koje uokviruju čitav stećak.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 170 cm Širina: 87 cm Visina: 30 cm	Orijentacija	SZ –JI
Crtež/i ili fotografija/e			

Podaci o nekropoli stećaka	
Lokalitet, mjesto, grad	Zabrezje, Vareš
Koordinate	N 44° 17' 08.54" E 18° 34' 26.37" Nadmorska visina 930 m
Broj stećaka	1
Izvori i literatura o nekropoli	Referirati se na podatke o navodima iz glavnog dijela rada.
Datiranje nekropole	Kasni srednji vijek
Opis i stanje nekropole	Na lokalitetu Zabrezje u istoimnom selu pronađen je jedan na pola uništen stećak. Smatra se da su se okolne kuće izgradile upravo na nekropoli stećaka od kojih je vidljiv samo jedan stećak. Tome svjedoči narodno predanje koje je pamti i prenosi s koljena na koljeno između stanovnika sela Zabrezje.
Narodna vjerovanja, predanja ili običaji vezani za nekropolu	Naime, spominje se da se veća nekropola stećaka nalazi ispod kuća u selu Zabrezje, od kojih se vidi samo jedan stećak. Mještani sela čija kuća je najvjerojatnije na nekropoli, kada bi hodao po mraku čuo bi neke čudne zvukove i jedn večeri čuo je kako mu nešto govori: "Nemoj hodati po meni". On odluči da zakola zemlju i tom prilikom pronađe jedan stećak na kojem je prikazana ruka.
Napomena	Nema
Istraživači	Samila Hrustemović
Datum	22.06. 2022 godine

Detaljni podaci o stećcima			
Nekropola	Zabrezje		
Broj stećka	001	Tip/Oblik	Sljemenjak ?
Stanje očuvanosti	Srednje dobro do loše		
Istraživan ili podaci u literaturi	Referirati se na podatke o navodima iz obrasca o nekropoli.		
Opis	Sljemenjak na pola uništen nalazi se uz kuću.		
Ukrasi	Obzirom da je više od pola stećka uništeno opaža se samo jedan ukras u vidu ispružee ruke.		
Natpis ili tragovi natpisa	Nema		
Dimenzije	Dužina: 70 + cm Širina: 30 + cm Visina: 29+ cm	Orijentacija	SZ –JI
Crtež/i ili fotografija/e			

10. SAŽETAK

Srednjovjekovni nadgrobni spomenici, stećci, obrađeni u ovom radu potječu sa vareške općine. Njihovo prisustvo svjednočanstvo je jednog perioda, koji se po svemu sudeći ekonomski, politički, društveno i vjerski izdvajao. Kroz period istraživanja prostora vareške općine pronađene su osim registrovanih nekropola i one za koje se nije znalo. U odnosu na geografski položaj nekropole stećaka smještene su u blizini prahistorijskih gradina, antičkih komunikacija, groblja, rijeka i plodnih polja te planinskih uzvisenja. Prolaznik mora na njih da obrati pažnju, uspomena je tako osigurana. Ove nekropole se često nađu u predjelima gdje danas vlada bespuće ili se protežu beskrajni pašnjaci i šume. Ako se radi o većoj nekropoli, sigurno će se u tom slučaju izdvajati sljemenjak sa specifičnim ukrasom kao predstavnik čitave nekropole.

Područje Vareša u srednjem vijeku zasigurno nije bilo važno jer o tome ne svjedoči niti jedan dokument, akcenat je bio preusmjeren na vareški kraj u kojem se kopala ruda. Srednjovjekovni centar rudarstva nalazio se u Dubošćici koja je prvi put u izvoru spomenuta 1393. godine. U samom gradu nije pronađen niti jedan stećak, što upravo potvrđuje da je koncentracija stanovništva uglavnom bila na rudonosnim mjestima. Očito je da se struktura naselja mjenjala tokom vjekova i da su stećci odličan indikator za proćavanje takvih promjena. Postoje predjeli u kojima su i danas na istim mjestima stalna naselja, jer inaće ne bi ostali ovako ćvrsti grobni biljezi. Iz ovog bi se mogao izvući zaključak, da su nekropole sa stećcima služile svim stanovnicima ove zemlje, bez obzira na njihov vjerski karakter.

Ključne rijeći: stećak, nekropola, Vareš, razvijeni srednji vijek.

SUMMARY

Medieval tombstones, *stećci* processed in this work originate from the Municipality of Vareš. Their presence is the omniscience of a period, which apparently stood out economically, politically, socially and religiously. During the period of research of the area of the Municipality of Vareš, except registered necropolises, those that were not known were also found. In relation to the geographical position, the necropolis of tombstones are located near prehistoric hillforts, ancient communications, cemeteries, rivers, fertile fields and mountain elevations. A passerby must pay attention to them, that is why they are secured in ones memory. These necropolises are often found in areas where there is a waste land or endless pastures and forests stretches. If it is a larger necropolis, surely in this case a ridge with a specific decoration will stand out as a representative of the entire necropolis.

The Vareš area in the Middle Ages certainly was not of a huge importance because not a single document testifies to it, the accent was redirected to the Vareš area where the ore was mined. The medieval center of mining was located in Duboštica, which was first mentioned in the spring in 1393. Not a single tombstone was found in the city itself, which confirms that the concentration of the population was mostly in mining sites. It is obvious that the structure of settlements has changed over the centuries and that tombstones are an excellent indicator for studying such changes. There are areas where permanent settlements are still in the same places today, otherwise such solid grave markers would not remain. From this, one could draw the conclusion that necropolises with tombstones served all the inhabitants of this country, regardless of their religious character.

Keywords: *stećak*, necropolis, Vareš, Middle Ages.

11. Biografija

Samila Hrustemović je rođena 30.03.1996. godine u Sarajevu. U Varešu 2015.godine završava Opću Gimnaziju "M.S.Š Nord-bat 2". Iste godine upisuje redovan dodiplomski studij na Filozofskom fakultetu u Sarajevu na Odsjeku za historiju – Katedri za arheologiju, koji uspješno okončava 2020.godine i time stiče zvanje *Bakalaureat/ Bachelor arheologije*, odbranivši rad pod naslovom *Stećci općine Vareš*. Iste godine kao redovan student upisuje master studij na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu na Odsjeku za historiju – Katedri za arheologiju. U međuvremenu objavljuje zajedno sa koautorom prof.dr. Salmedinom Mesihovićem naučni rad na temu *Novi nalazi iz rimskog perioda u kaknjsko – vareškom području* u Godišnjaku, Centra za Balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Godine 2017.obavlja volontiranje u Zemaljskom muzeju, na odjeljenju za arheologiju, povodom *Noći istraživača*. Godine 2020. obavlja volontiranje u Zemaljskom muzeju, na odjeljenju za arheologiju, povodom 132.rođendana Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Tokom studija je učestvovala na arheološkim istraživanjima na sljedećim lokalitetima:

- 2016. godine Arheološka prospekcija na prahistorijskom lokalitetu Butmir faza I, Sarajevo
- 2017. godine Arheološka istraživanja harema Kalin hadži Alijine džamije, Sarajevo
- 2019.godine Arheološka iskopavanja srednjovjekovnih grobnica na Metaljici, kampanja I, Hadžići
- 2020.godine Arheološka istraživanja srednjovjekovnog grada Dubrovnika kampanja II, Ilijaš
- 2020.godine Arheološka istraživanja srednjovjekovnog lokaliteta Markov kamen, Zenica
- 2022.godine Arheološka iskopavanja srednjovjekovnih grobnica na Metaljici, kampanja II, Hadžići
- 2021.godine Rekognosciranje terena, Brza cesta Lašva – Nević polje.

